

A D A L É K O K

SZALKAY ANTAL AENEIS-PARÓDIÁJÁNAK

TÖRTÉNETÉHEZ

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Bánki-Horváth Sándorné

Borbély Mária

T A R T A L O M :

I. Néhány szó az Aeneis-paródiákról:	
- az eposz és a vigeposz kapcsolata	3.
- Blumauer és magyarországi népszerűsítői	7.
- Csokonai Vitéz Mihály eposzparódiái	12.
- A hősköltemény és az eposzparódia a XIX. sz. elején	21.
II. Szalkay Antal életpályájának és írói működésének vázlatos áttekintése	26.
III. Szalkay Aeneis-paródiájának rövid elemzése	36.
IV. Megjegyzések a kézirati változatokról	50.
V. Szalkay irodalmi munkásságának jelentősége, utóhatása	58.
VI. Függelék	68.
Szalkay Antal Aeneis-paródiája második és harmadik részének első nyomtatott kiadása	

I.

Néhány szó az Aeneis-paródiákról

Az eposz és a vigeposz kapcsolata

Egy érdekes és eddig kevesek által ismert mű áll vizsgálódásunk középpontjában, amellyel szerzője az eposz-paródiák sorát gazdagította. Szalkay Aeneis-travestiája olyan időszakban került a magyar olvasók kezébe, amikor ez a műfaj reneszánszát élte külföldön és hazánkban egyaránt. Mielőtt rátérnénk a választott mű részletesebb elemzésére, tekintsük át röviden az irodalom e sajátos mellékhajtásának az útját az ókortól a XIX. század közepéig. A törzs, amelyből az eposzparódia kinőtt, maga az eposz: a legősibb műfajok egyike. Európai atyjának Homéroszt tekintjük, mégsem az Iliász és Odüsszeia írója, hanem a görög elődhöz sokban igazodó latin költőóriás, Vergilius vált a későbbi korok eposziróinak példaképévé.

Publius Vergilius Maro, a római irodalom aranykorának egyik legkiemelkedőbb költője halálos ágyán úgy rendelkezett barátainak, hogy élete főművét, az Aeneist semmisítsék meg. Az ókori életrajzi adatok szerint erre az elhatározásra az indította, hogy művét befejezetlennek, csiszolatlanak érezte. Valószínűnek látszik azonban az a feltevés is, hogy a költő élete végén kezdett kiáb-

rándulni az Augustushoz fűződő politikai illuzióiból. Már nem hitt olyan egyértelműen abban, hogy az Aeneisben eszményített principatusi ideológia a széles néptömegek érdekeit fejezi ki. Érthető, hogy a császár viszont éppen a mű politikai mondanivalója miatt akadályozta meg a költő utolsó akaratának teljesítését. Bizonyára egyikük sem sem sejtette, milyen lavinát indít el a hősköltemény, hány követője, utánzója akad a későbbi európai irodalomban. A nagyszabású mű belső hibái ellenére is hatott; s a benne alkalmazott eposzi kellékek / propozíció, expozíció, invokáció, enumeráció, divina machina, részletes csatajelenetek, állandó jelzők, hosszú, részletezett hasonlatok, epizódok, lírai betétek, alvilágjárás és peroráció / az európai nemzeti eposzok kötelezően alkalmazandó költői kifejezőeszközévé váltak.

E pozitív utóhatás mellett nem hagyhatunk figyelmen kívül egy igen érdekes jelenséget. Már az ókorban megjelennek az utánzásokkal párhuzamosan a paródiák is. Igen vitatott darab pl. a Vergilius művei között fennmaradt "Culex" c. kiséposz. Több filológus a költemény dagályos, Vergiliusra egyáltalán nem emlékeztető stílusára hivatkozva indokolja azt a feltevést, hogy nem Vergilius írta, mások viszont azt állítják, hogy az ő műve. A mi szempontunkból az a lényeges, hogy amennyiben nem Vergilius műve, könnyen lehet éppen a vergiliusi költészet paródiája. Hazánkban ezt a lehetőséget Trencsényi Waldapfel Imre vetette fel újabban egyik

tanulmányában. A Culex szerzője a "Sancte puer..." kezdettel éppugy Augustusnak ajánlja a költeményét, mint Vergilius. Részletes leírást ad az alvilágról, és hosszasan ecseteli azt az árnyékos helyet, ahol az alvó pástort a szunyog / latinul culex / megcsipi, hogy figyelmeztesse a mérgeskigyó közeledtére. Ha elfogadjuk Trencsényi Waldapfel Imre feltevését, akkor itt a paródia jelleget abban kell keresnünk, hogy egy meglehetősen jelentéktelen témát dolgoz fel az eposzban, vagyis a tartalom és forma diszharmóniája készletti mosolyra az olvasót. / Vö. Homérosz "Béka-egér harc" /

Az Aeneist az ókori kultúra hanyatlása után sem felejtették el. Formai és szerkezeti elemei továbbélnek a világirodalom olyan nagyjainak műveiben, mint például Tasso, Ariosto, Milton. A XVIII. században kissé visszaszorul ez a hatás, de csak átmenetileg, mert a XIX. és XX. században ismét előtérbe kerül. A XIX. század elején egyaránt találunk vergiliusi eposzi kellékeket szigorúan alkalmazó hőskölteményeket, és a fennkölt hangnemet mulatságosan kifigurázó eposzparódiákat is. Az utóbbiak elszaporodása nem véletlen. Ha a magyar viszonyokat nézzük, a Szigeti veszedelem és a Zalán futásának megírása között eltelt csaknem 200 esztendő ad erre a problémára választ. A lényegesen megváltozott társadalmi körülmények új feladatok elé állítják az irodalmat. Zrínyi Miklós szinte lépésről lépésre követi az aeneisi fomat, tartalmilag pedig hős dédapja példájával akar lelkesíteni a törökellenes harcra. Az ő idejében

ez mindenképpen haladó kezdeményezés volt, és a témához a választott forma is illett. A XIX. században már más problémák vártak megoldásra. A nemzeti fennmaradásért vívott harcot össze kellett kapcsolni a polgári átalakulás kivívásával. Ehhez azonban nemzeti egység létrehozására volt szükség. Igen fontos volt a nemzeti egység érdekében az irodalom nemzeti jellegének biztosítása. Így került előtérbe egyre jobban a népköltészet, a népi kultúra, és mindjobban elveszti talaját a nemesi és királyi hősöket középpontba állító eposz. Vörösmarty maga is hamarosan továbbjutott a Zalán futásában kifejezett szűkkörű hazafiságnál, elsősorban azért, mert egyre inkább kiábrándult a haladás eszméit vállalni képtelen nemességből. Ő és leghaladóbb kortársai felismerték a régi műfajok elavultságát és az újak felé fordultak. Valószínűleg ez a felismerés vált alapjává az ezidőtájt gyakori eposzparódiáknak. Mivel az eposzok mintájául nagyrészt Vergilius Aeneise szolgált, az eposzparódia is úgy jelent meg, mint Aeneisparódia. A továbbiakban a magyarországi vigeposzok közül kerül bemutatásra egy-két kiemelkedőbb alkotás, s párhuzamosan történik utalás olyan külföldi eposzparódiákra, amelyek hazánkban is ismertek, kedveltek voltak. A külföldi példák főként azért érdekesek számunkra, mert kezdetben ebben a műfajban magyar nyelven nem születtek eredeti alkotások, az olvasóknak meg kellett elégedniük a jól-rosszul sikerült fordításokkal, esetleg átírásokkal, travestiákkal.

Blumauer és magyarországi népszerűsítői

A komikus eposz fellendülésének korszaka egybeesik a nagy francia forradalom éveivel. A Párizsban diadalra juttatott eszméknek hiába próbáltak gátat vetni Európa reakciós uralkodói. Nem lehet véletlen, hogy az 1780-as évek végének egyik szenzációja Bécsben a volt jezsuita, Blumauer Aeneis-travestiája. Blumauer ebben a művében megfosztja minden fenségétől a katolikus egyházat, vagyis a régi rend ideológiai alapját támadja meg. Fő célja nemcsak a nevettetés, hanem több annál: a szellem felszabadítása az évszázados sötétség béklyói alól, lerántani a leplet a hatalmukkal jogtalanul visszaélő világi és egyházi tekintélyekről. A tartalom és a mondanivaló szempontjából Vergilius eposza csak a keretet jelenti, mégis nyilvánvaló, hogy tudatosan választotta éppen az Aeneist. Idézve "A magyar irodalom története" / szerk. Pándi Pál / Blumauerre vonatkozó sorait: "a barokk tartalmatlanná vált mitologizálásának adta meg a kegyelem-döfést". Rá is érvényes a fentebb említett általános törekvés, amely Európa-szerte jellemezte az írókat: a nemzeti kérdések, a mindennapi élet problémái felé fordulás. Blumauer minden lehetőséget megragad, hogy kortársai érdeklődését felkeltse. Az épülő Karthágó a mozgalmas, lüktető Bécsre emlékeztet: operaháza éppugy van, mint kávéháza, ahová Aeneas betér, hogy a Birodalmi Fútarban / vagyis egy korabeli ujságban! / olvassa végig saját kalandjait.

Igen érdekes az V. könyv, amelyben éppen az Aeneisi formához való ragaszkodás nyújt lehetőséget az aktualizálásra. A latin eposz megfelelő énekében leírt ünnepi játékok Blumauernél is megjelennek, de a választott látványosságok, vetélkedők a "bécsi nép izléséhez igazodnak":

Und nun begann das dritte Spiel

Dem Volk zu guter Letzte,

Das außerordentlich gefiel,

Denn es war eine Hetze.

Aeneas kannte 's Publikum,

Und wußte, daß die Wiener drum

Die Füße weg sich liefen.

A humoros hangvétel, a vaskos - néha már trágárságnak számító - népies kifejezések üditően hatottak a formalitásokba merevedett idealista, tehát a valóságtól távolálló művek után.

Blumauer a mitológiai környezetben játszódó története egyben társadalomkritika is. Az egyházi méltóságok, papok, szerzetesek közül legélesebben gunyolja a jezsuitákat, hiszen ezt a rendet minden visszásságával együtt a legalaposabban megismerhette. Nem kiméli azonban a világiakat sem. Elégedetlen a tudomány helyzetével, különösen a orvosok munkáját nem tartja kielégítőnek. Nem jutnak külön sorsra jogászok sem, akik tudásukat ravaszkodásra, haszonszerzésre, az emberek félrevezetésére használják. Közvetlen környezetén kezdve bírálata szinte minden társadalmi réteget érint. Néhány fricskát kapnak az újságírók, sőt a költők is, de nagy élvezettel teszi nevetségessé a berlini

kritikusokat, akiknek "a keze alatt még az északi szél is hecticába esett".

2
A mű befejezése igyekszik az Aeneis azonos számú, szomorú hangvételéhez igazodni, de humorérzéke itt sem hagyja el. Így válik Turnus halála tragikomikussá, aki csak akkor kiált Aeneásért, amikor egy ágyugolyó a falhoz nyomja - hogy legalább vitézhez méltóan, párviadalban haljon meg. Kevésbé szellemesek a legutolsó sorok; amely szerint Turnus meghalt ugyan Juppiter kópé-ötlete szerint, Aeneas mégsem élvezhette sokáig a házasságot a szép Livia /Blumauernél : Lavendel/ oldalán, mivel őt is hamarosan elvitte az ördög.

Doch wahrte diese Herrlichkeit

Auch nur gar eine kurze Zeit,

So holte ihn der Teufel!!!

A leírtakból következik, hogy Blumauer közvetítői közül nem azok voltak az igazán népszerűek, akik szó szerint próbálták visszaadni a német költő paródiáját, hanem akik felismerték, hogy Blumauer korának, népének szóló célzásait hasonló nemzeti aktualitásokkal kell helyettesíteni. A magyar fordítók közül ezt csak az első átültető, Szalkay Antal ismerte fel, ezért tartjuk érdemesnek, hogy a későbbi fejezeteket az ő művének szenteljük. Szalkay travestijának első részét még 1792-ben kinyomtatták Bécsben, ami azt jelenti, hogy elég gyorsan reagáltak nálunk a német Aeneis-paródiára. /Blumauer művének I. kötete 1784-ben, II. kötete 1785-ben, III. kötete pedig 1788-ban jelent meg./ Néhány évtizeddel Szalkay után 1805-ben P. Horvát Endre, egy papköltő, akit a nyilvánosság úgy tartott számon, mint

az egyházi méltóságok kegyeletos dalnokát, szintén belefogott Blumauer travestált Aeneisének magyarításába. Ismerte Szalkay művét, de befejezetlennek tartotta. Ő teljesebb munkát akart végezni. Félreértve Blumauer igazi szándékát, ő az eredeti eposzt, az Aeneist vette mintául. Így sokkal hosszabbra sikerült ugyan az alkotása, de egyben dagályosabb és értéktelenebb is lett. Pap létére munkáját csak titokban, éjjelente írhatta, de még így is nagyon sok támadás érte, ezért elkedvetlenedett és "nem a folytatásra, hanem a megsemmisítésre" gondolt. Az ő fordítása nem is került nyomdába, hanem egy másik változat: Vajai László nyugalmazott kapitányé, amelyet Aradon írt 1814-ben. Ez a Blumauer átköltés Párizsban jelent meg 1833-ban. Az olvasóhoz írt előszóból kiderül, hogy Vajai csak a nyomtatásban is meglévő első részt ismerte Szalkay művéből, sőt nem is tudott arról, hogy kéziratban létezik egy második rész is. Vajai buzgóságában nemcsak a Szalkaynak tulajdonított hiányt akarta pótolni, hanem a Blumauer által mellőzött utolsó három ének travestálását is szükségesnek vélte. /Meg kell jegyeznünk, hogy Blumauer művét Schaber fejezte be 1794-ben, ezért nem ismerhette még Szalkay sem ezt a folytatást művének megírása előtt./ Vajai László szemére veti Szalkaynak, hogy "nem csak szó szerént nem fordította Blumauert, hanem sok egész verseket is egészen kihagyott, mághol hozzá toldott". Ez azt mutatja, mennyire nem értette a derék katona Szalkay művének igazi értékét, eredetiségét, de talán még a paródia lényegét sem.

Az előszóban kifejtett alapelvnek megfelelően ő valóban híven igyekszik követni Blumauer művét / ellentétben P. Horvát Endrével, aki az Aeneishez ragaszkodott inkább/. A befejezést önállóan költötte az Aeneis alapján, tekintve, hogy a Schaber-féle kiegészítésről nem volt tudomása. A mű nem keltett nagy feltűnést, s a költő által várt siker is elmaradt. Hiányzott a frissesség, nem voltak önálló gondolatai, ezen kívül nyelvezete is mesterkéltséggel, nehézkes:

A kigyó is úgy sziszeget;

Ha rá hágnak hirtelen.

Szájában mérget billeget... / V. könyv/

A királynak természete

Békéből volt építve. / VII. könyv/

Mig Aeneas .....

A jövődöt nézgelé. / IX. könyv/

Sajátos összefüggésben van elődeivel a negyedik Blumauer fordító, Dr. Márki Sándor is, mivel ő hívta fel a figyelmet Vajai művének egy kéziratmásolatára. Ekkor derült ki, hogy az 1833-ban kiadott párizsi változat szerzője ki is tulajdonképpen. Vajai ugyanis szerényen csak a következő betűjelzést alkalmazta könyve címlapján: W X Y Z.

Mind~~ez~~ezek a próbálkozások - viszonylag csekélyebb értékük ellenére is - szerves részei voltak a felvilágosodás-kori irodalomnak, s jelentőségük főként abban áll, hogy hatással voltak a kor nagyjaira: elsősorban Csokonaira gondolunk itt.

Csokonai Vitéz Mihály eposzparódiái

Szalkay művével csaknem egyidőben íródott egyik legnagyobb XVIII. századi költőnk, Csokonai eposzparódiája: a Beka és egér-harc. Igen sok hasonlóságot találhatunk a Csokonai és Szalkay művek között, de ez nem annyira egymásra való hatásukból eredt, hanem a keletkezés időpontjának azonosságából. Az irodalom akkori iránya és a társadalmi viszonyok szabták meg mindkét költő műfajválasztását, mondanivalóját és hangnemét. Blumauer művét Csokonai is ismerte, s talán épp a travesztált Aeneis olvasása közben határozta el műve megírását. Ahogyan Szalkay műve is már egy másik paródia paródiája, ugyanugy Csokonai is olyan "eposzt" választ alapul, amely Homérosz eposzainak paródizálására íródott /bár ezt a művet is Homérosznak tulajdonították a későbbiekben./ A cím is hasonló módon jelöli meg a mintául vett költemény mellett a paródia valódi "szenvedő alanyát" /itt: Homérosz/ beismerve a változtatást is: "a mostani időkhöz alkalmaztatva":

HOMERUS

BATRACHOMIOMACHIAJA

vagy

A

BÉKA ÉS EGÉR-HARC

travesztálta, vagy a mostani időkhöz alkalmaztatva görögből magyarra fordította s hét soru versekbe foglalta Cs. V i t é z M i h á l y

PIPÁZÁS KÖZBE

Ez utóbbi címbeli megjegyzés magyarázatául szolgál a sajátos taglalás megértéséhez: ugyanis I. ének, II. ének stb. helyett Csokaonai a következőket írja "fejezeteinek" élére:

E l s ő p i p a d o h á n y ,

M á a s o d i k p i p a d o h á n y . . stb.

Az eposzi kellékeket ő szigorúan betartja - ezt jelzi az-
zal is, hogy itt-ott feltünteti: az eposzi sajátságok kö-
zül melyiket alkalmazza éppen a következő sorokban. A pro-
pozíció nála "Előbeszéd"-ként szerepel, amelyben kifejti,
hogy nem kívánja művét más költőhöz hasonlóan előre érté-
kelni. Az utolsó két sor a kurtára sikerült expozíció, a-
melynek kiegészítésére szolgálnak a "pipa dohány" - énekek
elején lévő rövid témamegjelölő mondatok. Az invokáció sem
maradt el, amit szintén saját maga jelez "Felfohászkodás"
címen.

Mig elkezdeném énekem,

Instálom a Muzsámat,

Pindusi dohánynal nekem

Töltse meg a pipámat;

Hogy kezdhessenek énekembe,

Melyet minap hevertembe

Firkáltam a térdemen.

Tehát a paródia Muzsájának nem kell ihletet adnia, elég,
ha a költő pipáját megtölti a bűvös dohányal - vagyis:
Csokonai könnyű műfajnak tekinti a költészetnek ezt az
ágát. Mulatságosan szembenáll ez az igazi hősköltemények-
ről kialakult felfogással, amelyeknek komoly Muzsája,

Kalliopé, a legmagasztosabb, legdicsebb művekhez adott ihletet a költőknek, akiket az eposzok megírásáért szinte vallásos tiszteltben tartottak. /Homérosz, Vergilius/ Amit leghívebben megvalósít Csokonai az eposzi kellékek közül, az az enumeráció, és a csaták részletes leírása. Enumerációt tart mindkét sereg fellett, még a békák és egerek "országgyűlése" idején. Az egér-hadsereg leírása különösen kedves és játékos, szinte népmese hangulatu. Fegyvernemek szerint csoportosítja a kis "harcosokat", s nemcsak a csapatokat sorolja el, hanem felszerelésüket, ruhájukat is részletesen lefesti. A békák lármája riadalmat kelt, s a zajtól megrémül Juppiter palotája is. Ezzel belép a műbe a divina machina - de rendkívül sajátos, humoros beállításban. A főisten kedélyváltozása ez esetben is a természet csodálatos változásával jár, azonban ezek a változások elég logikátlan sorrendben következnek be. Az összehívott istenek gyűlekete inkább a francia seregektől beijedt európai uralkodók csoportjára emlékeztet, mint az olymposzi halhatatlanok karára. Olyan neveket sorakoztat fel Csokonai, akik az első sorokban harcoltak a trójai háboruban, vagy Aeneas itáliai csatáiban, hogy véenceiket személyesen segítsék. E nevek viselői azonban most elpuhult, gyáva, nagyon is földi előkelőségek tulajdonságaival rendelkeznek: egyikük sem mer leszállni még buzdítónak sem a békák és egerek közé. Ehelyett inkább kényelmes, biztos helyről, "az ég kéménye mellől" szemléli a harcot valamennyien. Minerva szavaival:

Innen legszebb lesz nézni a
Magas égből reájuk,
Bátran, mint most a francia
Hadra némely királyok.

Íróniája a német főurakat sem kiméli. Amikor egy német
vezér - aki csak a származásával henceggetett, mivel her-
cegnek született, de vitézsége nem volt valami példamuta-
tó - elesik az egerek hadában, Csokonai megjegyzi:

Sok magyar közemberekből,
Mint az ily gyáva princekből,
Jobb katona lenne ám.

Jellemző, mennyire "tragikusan" fogja fel a költő ezt a
"véres" háborút: Nyalnádtóit talán kétszer is lefejezik,
miután még mindig osztogatja csapásait, hol a tó partján
állva, hol lóháton üldözve egy-egy béka-katonát. No de
ilyen csekélység miatt igazán kár gáncsoskodni! Hiszen
ilyen sorok is előfordulnak egy párviadal leírásánál:

Ötször vették egymás nyakát,
Ötször mondtak jó éjtszakát
Mindketten az életnek.

A peroráció a paródia-jellegnek megfelelően rendhagyó,
a szellemes, csattanós befejezés az egyetlen célja. Mint
láttuk, ez Szalkaynak is igen jól sikerült, ebben nem ma-
rad le Csokonai mögött, aki a csata befejeztével így ír:

Nékem is fogytig kiégett
A dohányom azonban:
Pedig igen kevés termett
A magyar Helikonban:

Mert elnézhetik uraink

Tőlük pindusi halmaink

Nem igen miveltetnek.

10 Ime az utolsó döfés a hasával törődő, műveletlen nemesség felé. Nem véletlen, hogy éppen ők képezik Csokonai iróniájának fő céltábláját. Szalkaynál az egyházellenesség került a középpontba, csokonai figyelme azonban a nagyonis átlátszó nemesi ellenállási mozgalomra irányul, amely csak az 1790-91-es országgyűlésen mutatta meg igazi ardát, amikor kompromisszum jött létre a király és a korábbi ellenállók között. Első lépésben az osztályárulásokra mutat rá finom gunnyal: az egér-királyfi kijelenti, nem mehet el a békakirálylyal nézelődni, nem hagyhatja az embereket, "mert ezeket kell énnékem dézsmálnom". A dézsmálás szó teremti meg a kapcsolatot a két körülmény közt: az egér-princ úgy állítja be, mintha az embereknek lenne órá szüksége; így hivatkozik a nemesség is mindig a jobbágyokra, akiknek számára uraik "védelme" nélkülözhetetlen, s talán rossz is lenne nekik, ha nem dézsmálnák őket rendszeresen.

12 Az 1790-91-es nemesi mozgalom szembetűnő jellemvonása volt a tulzott nemzetieskedés, mint az ország függetlensége lett volna az egyetlen céljuk. A hazafiság azonban csak a külsőségekben nyilvánult meg, az igazi mozgató rugó a mozgalomban a nemesi kiváltságokon esett sérelem volt. Csokonai mindezt világosan látta, s ebben a költeményben is többször nevetségessé teszi ezt az álhazafiságot. Igen jó példa erre a haldokló egérkirályfi bucsuja, aki a Rákóczi nótáját énekelve készült vizbefulladásra. A Rákóczi induló

ekkor jött hivatalba, ugyanígy a magyar ruha és a magyar tánc is. Ezért van az, hogy szegély Pszikhapaxot a bő szabású angol kabát huzza legjobban a tó feneké felé. Mellékesen megjegyzi Csokonai, hogy az anglus rock kaputjába "dugva vala Poesis és Rhetorica", s "ez volt nagyobb terhére", nem is annyira az angol ruha. Vagyis a nemességet jobban sértették II. József felvilágosult intézkedései, amelyek feudális rendi kiváltságait veszélyeztették, mint az elnémetesítő, a magyar nemzeti létet fenyegető rendeletek. A haladás és művelődés jelentették a legnagyobb terhet számára. A felvilágosult költő leginkább megbélyegzi a nemességnek ezt a reagálását, amellyel II. József halálát fogadta. A békák gyűlésén részt-vevők:

Felháborodva zugának,

Mint a József halálának

Hirére a magyarok.

/Pedig köztudomásu, hogy valóságos örömnépet tartott a nemesség a halálhírt meghallván. Az iróniát a kortársaknak azonnal észre kellett venni./ Az egerek nemesi társadalma tehát a feudális elmaradottságban élő magyar nemesség tükörképe.

Nem ilyen egyértelmű a béka-nemzet ábrázolása. Országgyűlésüket nemzeti conventnak nevezi, ahová az értelmiségi származású clubbisták gyülekeznek. A hadsereg kokárdát visel, a segédcsapatként küldött rákok lábain guillotin van, a respublicát védik és a csatamezőn "a szabadság szent éjét" akarják felállítani. E közös jegyek a francia forradalom eseményeire utalnak, azonban a békák sok más

megmozdulása a magyar nemesség elleni iróniát szolgálja. /Nyelv kérdése az országgyűlésen./

A formai megoldások terén már nem ragaszkodik a költő az eposz szabályaihoz. Versformája egyszerű hangsúlyos verselés /2 keresztrim, 1 párosrim, és egy hetedik sor/, amely sokkal könnyedebbé, olvasmányosabbá teszi a költeményt, mintha ragaszkodott volna a hexameterhez. Sok idegen szót használ, de tudatosan, a célnak megfelelően, a paródia eszközeként. Az idegen szavakból alkotott nevek a stílust változatosabbá teszik, pl. a "béka" szót franciául, németül is használja, mint egy-egy béka-harcos nevet - így szélesebb tér nyílik számára, hogy az állandó jelzők helyett a címek és maguk a nevek beszéljenek.

/Kriőr, Kröte stb./ Talán egyedül a latin szavak használatáról nem mondhatjuk el mindezt. Figyelembe kell vennünk ugyanis, hogy az államnyelvért folytatott harc még csak kibontakozóban van ekkor, s bár Csokonai verseinek nagyrészt magyar nyelven írta, mégis befolyásolta őt az a tény, hogy igen sok latin szó forgott közhasználatban a magyar nyelv ragjaival, végződéseivel ellátva /kommittálják, perorálja, instálom, vigeálja - ez az un "konyhalatin"/. Ő maga igen jártas volt a klasszika filológiában, hiszen nemcsak latin verscímei, hanem latin nyelvű költeményei is vannak. A latin szavak szerepeltetése tehát természetes az eposz-paródiában. Bizonyára ugyanilyen magátólértetődő jelenségnek számítanak a költő szemében a versben lépten-nyomon előforduló nagyon is magyaros kifejezések, mondhatnánk úgy is : trágárságok. Izléstelenné mégsem teszik a művet, inkább olyan szerepük van, hogy a már-már komolyra forduló helyzeteket is komikussá változtatják. Az eposzparódia szinte nem is képzel-

hető el nélkül. Mi indította el az egész eposz cselekményét? - Az egerek trónörökösének halála. S mi volt a tragédia közvetlen kiváltó oka? - A kigyó megjelenése. Ezt a feszült, drámai pillanatot így írja le a költő:

Hát egy kigyó kicsuszamla,
Tüzelt szeme pillája,
A vizen felül csillámla
Nemzeti kokárdája:
Ezt meglátván a kákába,
Mind a kettő a gatyába
Rezele ijedtében.

De nem szabad azt hinnünk, hogy humora kizárólag a tragárságokban rejlik. Az eposz legvidámabb jelenetei a csataleírások. Többször visszatér pl. a levágott feje után pislogó vitéz képe, sőt Morzsakapóról ezt olvashatjuk:

Ki hogy fő nélkül maradott,
Fejét megcsóválván, adott
Egy keserves adieut.

Csokonai béka-egér harca nemcsak mint általában vett eposzparódia érdekel bennünket. Közelebbi célunk az Aeneis paródiák vizsgálása, amelyek sorába ez a mű is szervesen beilleszkedik. Noha Csokonai egy görög művet választ és fordításnak nevezi költeményét, mégsem kerülte el őt sem az a hatás, amely minden költőt megérintett, ha a hősköltemény műfajához nyúlt. Ez pedig a vergiliusi eposzminta, az Aeneis hatása. Erre legkonkrétabban mutat rá Aeneas és Anchises nevének említése:

Leszek Anchisességednek
Mindjárt Aeneássza.

Az sem véletlen, hogy az összes istenek nevei latinul szerepelnek Csokonainál /mindössze egyszer szólítja atyja Minervát "Pallas"-nak/, a küzdőkre tehát Juppiter szeme tekint le, mint az Aeneisben.

Csaknem tíz évvel a Béka-egér harc után Csokonai újra egy nagyobb szabású eposzparódia, a Dorottya irásához fogott. Mind formailag, mind tartalmilag merőben különbözik az első művétől, amelyet ebben a műfajban alkotott.

Csokonai azon költők közé tartozott, akik felismerték az irodalom új feladatát: úgy kell írni és olyan problémákat kell felvetni, amelyet a legszélesebb néptömegek is megértenek és magukénak éreznek. A későbbi eposzparódiák is rendszerint olyan költők tollából születtek, akik a népiesség hívei voltak és a komikus eposszal nevetségessé akarták tenni a változásokkal nem törődő, fellengzős, elavult költészetet. Csokonai Zrinyivel befejezettnek tekintti a vitézi eposzok korát, s a magyar irodalomban a furcsa eposzát hiányolja inkább /ahogyan ő a komikus eposzt nevezi/. Ezt a műfajt a modern költészet egyik leghatásosabb fegyverének tartja a maradiakkal szemben.

A Dorottyt az első eredeti próbálkozásnak tartja Magyarországon, s csak mellékesen jegyzi meg, hogy eddig mindössze egy-két fordítást olvashattunk ebben a műfajban.

Csokonai ismerte Szalkay művét, s más hasonló kísérleteket. Ezekre céloz, beleértve a Béka-egér harcot is. Bár az említett művekről az elemzés során kiderült, hogy nem csupán fordításokról van szó, a travestia költő tehetséget, önálló gondolatokat is igényel, Csokonai mégsem tekinti ezeket eredeti alkotásoknak. Ebben a megállapításban sok

igazság van, hiszen a későbbi eposzparódiák nem követik olyan szorosan a célpontul választott hősköltemény menetét tartalmilag, csak formai elemeket vesznek át. Egy-két nevet esetleg meghagynak a klasszikus változatból, utalva arra, hogy melyik mű hatott rájuk. A Dorottyában még ennyi célzás sincs egy konkrét eposzra. Éppen ezért nem foglalkozhatunk vele olyan részletességgel, mint a Béka-egér harccal, bár a Dorottya jelentősebb és népszerűbb műve Csokonainak. Ő maga - teljes joggal - a világirodalom kiemelkedőbb eposzparódiáival állította egysorba furcsa vitézi versezetét, mint pl. Tassoni Elragadtatott Vedre, Boileau Pulpitussa, Pope Ellopott Vuklija. Azzal is tisztában van, hogy kezdeményezésével új műfajt honosít meg irodalmunkban, melynek követői lesznek. Az előbeszéd utolsó soraiban már A helység kalapácsa és Az elveszett alkotmány prófétai megsejtését érezhetjük:

"Akárhogy ítéljen ezen első igyekezetem felől kedves nemzetem: én azzal nyugatom meg magamat, hogy jobban szeretek közepszerű original lenni, mint elsőrangú fordító. - Adják az egek, hogy egész nyaláb remekek homályosítsák meg minél előbb ezt az én csekély próbatételemet!"

A hősköltemény és az eposz-paródia a XIX. század elején.

Csokonai két említett művével tehát új műfajt honosított meg a magyarirodalomban. Ez nem jelentette az eposzi műfaj halálát. Ellenkezőleg, az 1800-as évek első felében fellendült a már-már elfelejtett eposz-költészet.

Két tényező befolyásolta a műfaj felelevenítését: a megélénkülő nemesi függetlenségi mozgalom, és az egész európai irodalomra jellemző romantika hatása. Az Aeneiszról mintázott eposzi keret a legalkalmasabb volt arra, hogy a jelenből a hősi múltba, a legendás, mesés világba menekülő romantika elemeit ötvözzék a nemesség magasztalásával, hiszen ez csak régi dicsőségük emlegetése által törénthetett meg, mivel a jelenlegi érdemeikből nem sokat meríthettek. A korai szakaszban nem is volt reakció az a törekvés, hiszen nálunk a romantika haladó ága gyakorolt erősebb befolyást az irodalomra, amelynek nem az elvtelen menekülés, a valóság meghamisítása volt a célja, hanem a hajdani nagy tettekkel a jövőbe is mutatott, serkenteni akart a társadalmi haladás érdekében. A jószándék mögött azonban az a tévedés rejlett, hogy azonosították a nemességet a nemzet fogalmával. A költők nagyrésze nemesi származású volt, nem csoda tehát, hogy nem vették tudomásul azt, amit a polgári származású, felvilágosult Csokonai már 1791-ben felismert: a nemesség hanyatló osztály, a jövő művészetének a nép felé kell fordulnia.

A maradi~~n~~nemesi kompániával szemben állt az irodalomnak egy másik, merőben más csoportja, amelyhez valóban tehetséges haladó gondolkodású íróink és költőink tartoztak, köztük Petőfi Sándor és Arany János. Ők jelentették Csokonai költészetének azt a folytatását, amelyet a nagy előd, a Dorottya előbeszédében megjósolt.

Nem a mi feladatunk most részletezni e csoport tevékenységét és jelentőségét. Lényeg az, hogy harcot folytattak

nem csak a feudális társadalom, hanem a tehetségtelen eszmei támogatók ellen is, akik hamis illuziókat tápláló, dagályos hőskölteményeikkel több kárt okoztak a művészetnek, irodalomnak, mint amennyit használni akartak. A mintegy fél évszázaddal korábbi sikeresnek bizonyuló irányzat követőiként ők is saját fegyverüket fordították a feudális költők ellen azáltal, hogy támadásukat eposz-paródia formájába öntötték. Így leghatásosabban tudták nevetségessé tenni és bírálni együtt a műfajt, az írókat és a társadalmat, amelyet azok menteni igyekeztek. Ezzel lassanként eloszlatták azt a művészetről alkotott téves felfogást is, hogy a költő csak magasan a tömegek fölé emelkedve, isteni ihlettől megszállottan, magasztos hangon írhat csodás, földöntúli eseményekről, érzésekről, amelyeknek a mindennapi élet egyszerű problémáihoz semmi közük. A 40-es évek tendenciája már nyíltan a népköltészet felé való fordulás volt, s az irodalom a régi nézetekkel szöges ellentétben éppen az egyszerű emberek gondjainak, érzéseinek, hétköznapi életének ábrázolására törekedett. Ezért születhettek olyan remekművek a komikus eposz műfajában, mint pl. "A helység kalapácsa", vagy "Az elveszett alkotmány". Petőfi és Arany műve csaknem egyszerre keletkezett, mint annakidején Szalkay és Csokonai eposz-paródiája. 1844-ben írta Petőfi "A helység kalapácsá"-t, és egy év múlva íródott "Az elveszett alkotmány". Petőfi műve nem tartozik szorosan az Aeneis paródiák sorába, bár az eposzi kellékek halmozásában nála sincs hiány. A helység kalapácsában annyira erős a népies elemek hatá-

sa, hogy olvasása közben eszünkbe sem jut az Aeneis, csupán rendkívül szellemes, vaskos humorát élvezzük. Egyértelműbben lép fel az Aeneis utánzókkal szemben Arany János egyik sokat vitetott ifjúkori művében, Az elveszett alkotmányban. Ezt a költeményt a Kisfaludy Társaság pályázatára írta, s 1846. febr. 1-én el is nyerte vele a 25 arany pályadíjat. A témaválasztás az 1843-44-es nagyszalontai megyei harcokkal kapcsolatos, amikor elkeseredetten kellett meggyőződnie a bocskoros nemesség politikai elmaradottságáról: A nemesi liberális párt elvtelenségéről, a konzervatívok korlátoltságáról. Őket ostorozza kiméletlenül és közvetlenül Az elveszett alkotmányban. Közvetve azonban ő is azokhoz az író-társaihoz szól, akik még nem ismerték fel, milyen úton kell haladniuk. A formát, az eposzi keretet ő sem kizárólag azért választotta, mert a Kisfaludy Társaság a vigeposz műfajához ragaszkodott. Ha egyszerűen csak halmozta volna az eposzi kellékeket, talán erre kellene gondolnunk. Költeményén azonban kimutathatóan az Aeneis motivumai húzódnak végig, amelyek itt-ott átszövődnek ugyan az Aeneis-nél jóval későbbi tündér-eposzok csodás elemivel, de mindez nem zavarja a vergiliusi szerkezet összhangját. Arany talán elődeinél és kortársainál is jobban becsülte Vergiliust és művét, s nem tartotta valószínűnek, hogy bármelyik követője hasonló értéket alkosson. Míg a tehetségeseknek megbocsátotta az utánzást, annál inkább felbőszült az olyan kortársak erőlködésén, akik hozzá nem értő kézzel nyultak a műhöz, s ezzel mintegy szentségtörést követtek

el méltatlanul kezelve a nagyszerű mintát, amelyet Vergiliustól kölcsönöztek. Későbbi, 1859-ben közzétett tanulmányában /Zrinyi és Tasso/ így ír erről a kérdésről: "a szépet, ha idegen is szabad sajátunkká tenni, csak hogy szerkezetünkbe erőltetés nélkül beleilljék". Ugyanitt fogalmazza meg azt a megállapítást, amiből a dolgozat elején kiindultunk: "amint Virgil Homérra támaszkodott, akkép támaszkodik órá egész köre az epopeiáknak, összes ugynevezett műeposzaink, amelyekről elmondhatjuk, hogy azon-egy tőnek különböző hajtásai, hogy facies non omnibus una, nec diversa tamen".

II.

Szalkay Antal életpályájának

és írói működésének vázlatos áttekintése

Bevezetőnkben rámutattunk, hogy a választott eposzparódia a mai olvasók előtt kevéssé ismert. Még inkább elmondható ez írójáról, aki egészen a XIX. század végéig ismeretlen volt az olvasóközönség előtt. Szalkay személyére először Széchy Károly hívta fel az irodalomtörténészek figyelmét "P. Horvát Endre és Blumauer" című, 1894-ben megjelent tanulmányában. Összegyűjtve a származására vonatkozó anyagot, valóban nem egyértelmű kép alakul ki előttünk. Születési évére csak következtethetünk, helyét illetően pedig a források állításai megoszlának Buda és Erdély között. A nemesi családok történetét feldolgozó könyvből is csak annyit tudunk meg, hogy a Szalkayak Máramaros és Szatmár megye nemességéhez tartoztak, s a travesztált Aeneis szerzője a szatmári ág egyik leszármazottja. Széchy Károly felhívása visszhangra talált. Pár évvel később 1898-ban az Irodalomtörténeti Közleményekben megjelent egy részletes monográfia dr. Illésy János tollából /Cím: Szalkay Antal/. Egyetérthetünk vele abban, hogy a szülők bemutatásával kezdi tanulmányát, hiszen az ő hányatott életük, könnyelműségük meghatározta fiuk sorsát és jellemét is. Illésy nem foglal állást határozottan, hol is született Szalkay Antal, mégis, az ő műve alapján találhatunk magyarázatot a kétféle állítás keletkezésére. Kétségtelen, hogy a család erdélyi származása,

hiszen ott ismerkedtek meg az író szülei és ott is házasodtak össze. Apja korai halála után anyja rokonai nevelték, akiknek a birtoka szintén Erdélyben volt. Ez a vidék tehát kitörölhetetlenül rányomta bélyegét a költő ifjúságára.

A budai születés ennek ellenére nem valószínűtlen, mert Antal olyan időszakban látta meg a napvilágot, amikor szüleit fényűző, meggondolatlan életük, adósságaik Erdély elhagyására kényszerítették. Előbb Magyarországon, majd Bécsbe mentek, s a gyermek alig volt négy éves, amikor apjának nyugalomba kellett vonulnia. Az anyagi összeomlás, majd 10 éven belül mindkét szülő halála megtörte az ifjút, de nevelését magára vállalta anyai nagybátyja gróf Kálnoky, aki nagy műveltséggel, nyelvtudással rendelkezett, s lelkiismeretesen igyekezett pótolni a fiú nevelésében azt, amit a szülők elmulasztottak. /A sors ironiája, hogy Szalkay Antal később nem hálával, hanem igazságtalan támadással viszonzta ezt a nemes törekvést./ A nagybácsi komoly reményeket fűzött unokaöccséhez, de fokozatosan csalódnia kellett. Eleinte taníttatni próbálta. Feltehetően a kolozsvári kegyesrendiek főiskolájában tanult, de nem nagy sikerrel. Nagybátyja ekkor katonai pályára irányította, mivel úgy vélte, hogy a jól megtermett, csinos külsejű, eleven kedélyű fiú itt végre megtalálja helyét és fényes karriert csinálhat. Eleinte igazolódni látta elképzeléseit, hiszen Antal 15 évesen már kadét, zászlótartó lett.

Ekkor azonban minden szép terv összeomlott. Szalkay Antalt

megrohanták anyja hitelezői. Az anyáé, akit hibái ellenére is szeretett, s egyik levelében "diese liebe Mutter"-ként említ. Nem csoda, ha meg hasonlított önmagával, s egész addigi értékkélete összezavarodott, s inkább hallgatott a rágalmazókra, mint a jóakaróira. Keserű kifakadása érzékelteti akkori lelkiállapotát: "anyám 15 évesen hagyott hátra engem, minden baráttól elhagyott teljesen vagyontalan árvát". Nagybátyját azzal vádolta, hogy igazságtalanul tartja magánál anyja mezőbándi birtokát. Az elkeseredett öregember hivatalos védelemért folyamodott, s bár bizonyossá vált, hogy a vád ellenkezője igaz /vagyis inkább kifizetni igyekezett nővére váltóit, adósságait/, mégis folytatódott a per. Kálnoky halála után fiának, Lajosnak sikerült megegyezésre jutni unokatestvérével, de az ügy véglegesen nem zárult le. Szalkay egész életére elhidegült rokonaitól.

Katonatiszti pályafutását viharos események is tarkították, például az 1775. augusztus 26-án Radnóton történt vásári verekedés, amelynek lecsillapítására önkényesen küldött katonákat. Az ügy végső következményeként elhagyta ezredét, végül Erdélynek is búcsút mondott. Ekkor a véletlen döntő változást hozott életében, beleszeretett egy egri orvos leányába, akit feleségül is vett. A szerény főhadnagyi fizetés azonban kevés volt kettőjük számára, ezért lemondott a katonai pályáról. Erdélyben szándékozott ismét letelepedni, hogy ott polgári hivatalt vállaljon, s újra tervbe vette anyai birtokainak visszaperlését. Ez utóbbi soha nem sikerült neki, s mivel erre számítva - anyjához

haszonlóan - maga is adósságokat vett fel, hamarosan anyagi csődbe jutottak. Ez a helyzet annál kinosabb volt, mivel családjuk egy fiugyermekkel gyarapodott. Nyugtalan vére őt is arra készítette, hogy elmeneküljön a problémák elől, akárcsak valaha szülei. Pozsonyba, majd Bécsbe utazott, s bár szabadsága lejárt, nem tért vissza hivatalába, hanem újabb állások megszerzésén fáradozott, sőt még a katonasághoz való visszatérésre is kísérletet tett. Zavaros terveit nem sikerült megvalósítania, ezért újabb kalandokba keveredett: beállt az orosz hadseregbe. Hazatérése után egy viszonylag nyugodt félév következett: az Eger szabad királyi várossá tételén működő bizottság tagja lett. Az 1790-es év - úgy látszik - szerencsét hozott a hányatott sorsu embernek. Bécsi jóakaróinak közbenjárására az újonnan kinevezett nádor, Sándor Lipót főherceg komornikja lett. Új korszak virradhatott volna rá, de nem okult múltjából. Könnyelmű és állhatatlan maradt, s magasabb fizetése ellenére ugyanúgy anyagi csőd fenyegette, mint házassága kezdetén. Ez az a pont életében, amelytől kezdődően a mi szempontunkból is fontos események történtek vele, hiszen a 90-es évek elejétől kezdett írni. Igen, a kendőzetlen igazság az, hogy nem elsősorban a magában érzett költői tehetséget, hanem inkább nyomasztó pénzügyi helyzete sodorta az irodalom felé. Feltételezhetjük, hogy már korábban is megmutatkozó vidám természete őszinte érdeklődést ébresztett benne Blumauer műve iránt, s örömét lelte a "magyarításban". Az is tény, hogy kezdetben nem volt elég önbizalma, és senkinek sem beszélt munkájáról. Jóformán a véletlennek

köszönhető, hogy barátai előtt felfedte munkáját, s így valóban eljutott a mű első része a nyomdába is. Erről az esetről a következőket olvashatjuk Széchy Károly tanulmányában: "Szalkay Antal ... a fiatal Sándor Lipót nádor titkára, Schedius Lajos állításaként belső legénye volt; ... úgy tetszik, hogy a nádor a kedélyes és ötletes embert hamar megszerette és bizalmára méltatta... A nádor asztalánál, mint Burián Pál, az író személyes ismerőse elbeszélte, egy ízben a Blumauer Aeneiséről volt szó, s valaki a vendégek közül azt vetette oda könnyedén, hogy az ilyesmi magyarul lehetetlen volna, a mire Szalkay magában egyet morgott. A nádor észrevette és megkérdezte: mit beszél? Ő pedig habozás nélkül felelt, hogy de bizony lehetséges, sőt ő maga le is fordította. A nádor felszólítására kéziratát előhozta és a társaság nagy mulatságára bemutatatta."

A magyar nyelvű Aeneis-paródia első három könyve Bécsben jelent meg 1792-ben, s a hazai olvasók között olyan óriási sikere volt, hogy átmenetileg jelentős javulás állt be a költő anyagi helyzetében. Első sikerén felbuzdulva hozzálátott a II. rész átdolgozásához is, remélve, hogy ezt is az előzőhöz hasonló lelkesedéssel fogadja az olvasóközönség, és a cenzura is engedélyezi kiadását. Még pazarlóbb életet kezdett élni családjával együtt, s nem látta, hogy közeledik a katasztrófa felé. Teljesen eladósodva, egyre türelmetlenebbül várta az újabb megváltást: Blumauer fordítása II. részének kiadását. A siker elmaradt. Szalkay kétszeresen tévedett: először, amikor a II. részt a pesti

könyvvizsgáló hivatalban mutatta be, ahol természetesen sokkal érzékenyebben reagáltak a hazai viszonyokat bíráló megjegyzéseire, mint az I. rész esetében a bécsi hatóságok. Második tévedése az volt, hogy nem vette figyelembe a közben gyökeresen megváltozott politikai viszonyokat. Az I. rész kiadását még II. József életében engedélyezte a cenzura, amikor a felvilágosodás jegyében írt művek szerzőit nem szentségtörő, felforgató elemeknek tekintették. Blumauer műve például az udvarba is eljutott, s a legmagasabb körök tetszésével is találkozott, bátor bírálatain szabadon nevettek azok is, akik ellen irányult, mert megértették pozitív szándékát. Az új császár hatalomra kerülésével az uralkodási szellem gyökeresen megváltozott. Ez nem kizárólag belső okokra vezethető vissza. A francia forradalom balratolódásával egyidejűleg fokozódott az európai uralkodó körök félelme minden újtól, minden változástól, amely régi tekintélyük, hatalmuk megingatásához vezethet. Ezért üldözték minden haladó gondolatot, s kíméletlenül leszámoltak azokkal, akik nem akarták alávetni magukat a terrorisztikus intézkedéseknek. Szalkay is erre a sorsra jutott. Kézirata 1793-ban, tehát már Ferenc császár idején került a pesti hatóságok kezébe. Találó az a megjegyzés, hogy egycsapásra "fekete felhő kerekedett a szegény író feje felett, mert minél jobban tetszett a közönségnek, annál inkább neheztelt érte az egyház. S menydörögni és villámlani kezdett." A szomorú az, hogy nem álltak meg a paródia egyszerű betiltásánál, hanem terjedelmes vádiratot kérekitve belőle, a nádornál is

megindult az áskálódás. Cenzori feljelentés készült ellene, tételenként sorolva fel a travestált Aeneisnek azokat a helyeit, amelyek a cenzori rendeletbe ütköznek: például a felsőbbséget, hivatalos közegeket, papságot, pápai hatalmat sértő sorokat, s a kiadatás megtiltását követelik.

Részlet a vádiratból: "Versionen parodiae..... ungaricam ab auctore suo Antonio Szalkay ita adornari debuisse, ut multa ex originali omitti; nova substitui oportuerit, ne versio hiulca evaderet et stomachum potius, quam risum ciceret."

Ellenfeleinek felháborodása kiterjedt a valláserkölcös parancsaival szembeszálló részletekre is. Különösen elítélően emelték ki a "szemérmetlen" célzásokat. Súlyosbító körülménynek tekintették, hogy ilyen szempontból még Blumauer művén is tultett. Erre vonatkozóan idézhetjük azt a helyet, amely Szalkay egyik legmulattatóbb ötlete, a helytartótanács előtt viszont főbenjáró bűnnek számított:

.... oppugna sit
non iam solarum
navium, sed feminarum,
in quas transformatae
sunt naves, sed longe
aliter quam in originali
.... ut verus sensus
intelligatur.

Elég, elég most az egyszer
Kiált Turnus a népnek,
Másszorra is kell az ember,
Azért tüstént szünjetek;
Mond, eleget megmutatták,
Hogy ő vélek ma a dámák
Contentussak lehetnek.

A per következménye ismeretes. Hiába volt a nádor pártfogása, 1794. július 3-án megjelent a mű elkobzására vo-

natkozó királyi rendelet, amely Szalkaynak állása elvesztését is jelentette. Csak annyit sikerült elérnie, hogy csekély összegű nyugdíjat kapjon, amely azonban nem volt elegendő a család megélhetésére. Ismét elhatározta, hogy visszatér szülőföldjére, s legközelebb Marosvásárhelyen akadhatunk a nyomára. Itteni viselt dolgairól maradtak feljegyzések, de említésre nem érdemesek. Több adat utal arra, hogy a helytartótanács kereste a perköltségek megtérítése miatt, de nem akadtak nyomásra. Különböző családi problémák, anyagi gondok és hivatali mellőzöttsége miatt teljesen összeroppant és többé már nem tudta helyrehozni elfecsérelt életét. A század elején Budára költözött vissza, ahol felesége rokonai éltek. Itt érte a halál 1804. augusztus 19-én.

Szalkay Antal irodalmi munkásságát két nagyobb alkotás jelzi. Az első, amelyről eddig szó volt, szorosan összefüggött az élettörténetével. Hogy teljes legyen a kép, beszélünk kell másik művéről is, amely a nemzeti irodalom szempontjából még nagyobb jelentőségű, mint az Aeneis travestia. A Pikko herceg és Jutka Perzsi című operaszöveget a német Haffner művéből írta át magyarra, amelyet 1793-ban Pesten be is mutattak - nagy sikerrel. Az operát Pintér Jenő "a régi magyar színpad egyik leghatásosabb énekesjátékának" nevezte. Műfaja: szomorú vigopera. Eredeti német librettóját Haffner után Perinet dolgozta át énekes játékká. A népszerű darab két felvonásból áll, eredeti címe: Prinz Schnudi und Prinzessin Evakathel. A magyar fordításhoz Chudi József pozsonyi muzsikust,

az első magyar szintársulat egyik karmestere írta a zenét. Ez a legrégibb magyar nyelvű opera. Az egyik korabeli lapban maga Verseghy Ferenc írt róla kritikát.

Az első előadás szinlapja még ma is megvan:

"Buda. Ma hétfőn, pünkösdi havának 6-ik napján, 1793.

eszt. a Nemzeti Játzó Társaság által a hid mellett lévő nyári játékszinben az abonnementnek félretételével fog előadódni Pikkó Hertzeg És Jutka Perzsi. Uj szomoru vig-opera két felvonásokban. Német nyelvből magyarra alkalmaztatott tek. Sz.A. ur által. A muzsikát ujjonnan szerzette Chudi ur. A játzó személyek: Gömbözt tatár khám: Váradi ur, Jutka Perzsi a leánya : Termetzky leányasszony, Pikkó kalmuk hertzeg: Láng ur, stb."

A két mű történetének megismerése után kitűnik, hogy Szalkay Antal irodalmi munkássága a 90-es évek első felére korlátozódik. Nem nehéz kitalálni, mi bénította meg alkotó kedvét. 41 évesen koldusbotra jut és ezért passzivitásba kényszerül. Ez a tény azért sajnálatos, mert a "Pikkó herczeg." jelentős fejlődést mutat a Blumauer átdolgozásához képest. A magánéletében szerencsétlenséget hozó nyugtalan természete, csapongó fantáziája az irodalom terén hasznos lehetett volna, s talán éppen ez serkenthette volna esetleg eredeti alkotások írására is. Más kérdés, hogy sorsának alakulásáért maga is felelős, hiszen akkor sem tudott megnyugodni és megfontoltabban élni, ha a szerencse kedvezett neki.

E rövid költői pályafutás alapján kevéssé általános megállapítást tehetünk, mégis megpróbáljuk összefoglalni, mi az,

ami egyéni vonásnak, saját stilusának tekinthető nála. Szembetűnő mindkét műben az izes, népi nyelv alkalmazása. Érdekes összehasonlítani például Vajai Aeneis paródiájának a nyelvével az ő travestiáját. Az utóbbi, bár időben közelebb áll hozzánk, mégis régiesebbnek hat, s Szalkay műve tűnik élvezetesebbnek, olvasmányosabbnak, modernebbnek. Humora szintén eleven erővel hatott a saját korában és napjainkban egyaránt. Ezt érezzük a travesztált Aeneis s a Pikkó herceg olvasásakor. Mulattatási szándékát témaválasztása is jelzi. Maga a paródia ezernyi lehetőséget nyújt a szellemes tréfálkozásra. A "szomorú vigopera" ugyan tragikusan végződő történet, de a darab során az író számtalan komikus jelenettel nevelteti meg a nézőket, akik így már nem is érzik olyan lehango-lónak a herceg öngyilkosságát, aki követi szerelmét a halálba. A humor ezesetben az emberek görcsös halálfélel-mének feloldozását szolgálja.

Talán nem téves az a feltevésünk, hogy csakis ez az élet-szemlélet segíthette át Szalkayt élete gyakori tévedésein, buktatóin, s ez adott erőt botlásainak elviseléséhez. Sajnálatos, hogy élete utolsó évtizedében mégis elcsüg-gedt, s véglegesen felhagyott alig kibontakozó irodalmi tevékenységével.

III.

Szalkay Aeneis-paródiájának

rövid elemzése.

Szalkay Antal első irodalmi próbálkozása sajátos alkotás. Egy német mű fordítására vállalkozott, s a végeredmény: a "travestia travestiája". Előljáró beszédében utal arra, hogy a célpontul választott német nyelvű munka Aeneis-paródia. Mivel Szalkay fordítása éppugy nem követi szóról-szóra Blumauert, ahogyan az eltér az Aeneistől, ezáltal mintegy önálló művet alkot. Ezt a klasszikustól a groteszkig haladó láncolatot jól érzékelteti a címlap:

VIRGILIUS ENEÁSSA

*****

kit

Blumauer

németre travestált

*****

most magyarossan

Szalkay Antal Ur

által öltöztetett

*****

Első Rész

Érdemes megnézni egy részletet az Előljáró Beszédből:

"Azok, akik Blumauer travestált Aeneását olvasták, vehették könnyen észre, hogy ez az Auctor semmi különös, kiválogatott, felczifrázott szavakkal említett könyvében nem él; hanem egyedül csak a közönséges, egymásközt beszélni szokott, mindennapi tényhez kapcsolata magát és legfőbb céljának választotta azt az egyet, hogy folvástan és nevetségessen írjon, és némi nemü, természet ellen való, igaz és jó értelemmel meg nem egyező szokások lárváját tréfásan felvegye és egyszersmind azáltal teljesítse ama deák proverbiumot: "ridendo dicere verum."

Az Előljáró Beszéd második részében a hangsúlyos verselés miatt mentegetőzik Szalkay Antal ur, mondván: nem követtem a hajdani, azaz időmértékes verselést "szabván magamat a mostani században élő nemzetek szokásaihoz."

A XIX. század első harmada minden ország számára a nemzetné válás időszaka; ekkor fordul minden nemzet a saját nyelve, népköltészete felé. Szalkay ezzel határozottan kifejezésre juttatja azt a törekvését, hogy az új, modern költői irányzatokhoz csatlakozzék. A könnyebb megértést, az egyszerűsítést szolgálják Szalkay gyakori szövegrövidítései. Blumauer terjedősebb énekeit néha össze is vonja. Az első részben így lett egy fejezet a III. és IV. énekből. A későbbiekben ezért eltér a számozás, amelyet Szalkai lelkiismeretesen jelöl a címlapokon. Blumauer művét külön már megvizsgáltuk. A dolgozatnak ebben a részében Szalkay travestiájával állítjuk párhuzamba. Kiemelve a magyar fordító eredeti ötleteit, egyben rámutatunk azokra az eszmei, politikai nézetekre is, amely közös bennük.

Az egész költeményen végigvonul a felvilágosodás eszméje, amelyet a szerző teljesen magáévá tesz. Ennek egyik oldalát Anchises jóslata mutatja be az V. könyvben:

"Mind ezután mond Anchises

Lassan lassan kiderül,

Az ész leszén győzedelmes

Bigotria elmerül..."

Másfelől a józan ész tiszteletével szorosan összefüggő éles egyházellenesség hangoztatására egy egész sor példát találhatunk: Aeneas utazását úgy mondatja el Dido asztalánál, mintha nem is térben, hanem időben történt volna. Mintha átutazott volna a trójai hős a történelmen és Loyola Ignác inquisitoraitól eljut egészen a saját korának fanatizmusáig, amely ellen azonban már végre fellázadnak a haladó erők. Szalkay egyházellenessége főként a papi személyek romlottságának leleplezésében és nevetségessé tételében nyilvánul meg. Acest király birodalmában a Raritások / ritkaságok / Házában spirituszban őrzik és mutogatják az egyházi személyek jellegzetesebb példányait: a sok megivott bortól borkóvé dermedt barátot, vagy a plébánost, aki ezért került ide, mert csodák-csodája, soha nem tartott szakácsnét. A magyar viszonyok miatt panaszkodik Szalkay Antal, amikor keserűen megállapítja: Acest királynak azért van kevés könyve, mert az ő országában a cenzura a papok kezében van.

"Ezek pedig ha lehetne

Velünk mint a barmokkal

csupa szalmát csak etetne

S nem sajnálna azokkal
Egy járomba csukatni
S vélünk mindazt elhitetni
Mit ők maguk sem hisznek."

Ez a gondolat többször felmerül nála és a XIX. századi sajtószabadság-követelő hangulatot tükrözi.

JA
↓
A IV. könyv /Blumauernél V./ értékét éppen az adja, hogy középső része teljesen önálló alkotás. Blumauer az Aeneishez formailag igazodva ünnepi játékokat, párviadalokat ír le, amelyeket Anchises temetése alkalmából rendeztek. Még olyan apróbb részleteket sem hagy ki, mint Palinurus halála /persze egészen más körülmények között ábrázolja, mint az Aeneisben - a német változatban rumtól részegen pottyán a tengerbe a kiváló kormányos./ Szalkaynál ezekről az eseményekről szó sincsen, ebben az énekben elő sem kerül Anchises neve. Helyette egy rendkívül mulatságos, minden szempontból a magyar viszonyokra alkalmazott betétet olvashatunk. Csak az első és utolsó néhány versszak sejteti, hogy a IV. ének Blumauer melyik könyvének felel meg. Irónikus, csipkelődő sorai először Akest király birodalmának bámészkodó népére irányulnak. Ez a jelent több szempontból érdekes, amelyre még visszatérünk.

A második fontos mozzanat a színházlátogatás. A "Pikkó herceg . . ." későbbi írója már ekkor szíven viselhette a magyar nyelvű színjátszás ügyét. Véleményét Aeneásszal mondhatja el, aki nagy várakozással foglalt helyet páholyában, de hiába "tekint a játszókra,

s bár mint vigyáz a szavokra,

Nem értette nyelveket."

A trójai hős csodálkozva kérdi:

"Mért e szép nagy Hazába

Magok nyelvén nem játszódnak,

Talán itten a' Dámáknak

Ez a módi nem tetszik?"

Hogy miért éppen a dámákat emliti, arra az a magyarázat, hogy Szalkay általában nem nagy megbecsüléssel ír a nőkről. Tiszteletlenségét a perirat is szemére vetette.

A vendéglátók válaszából azonban kiderül, hogy a külföldimádatban a férfiak sem különböznek feleségeiktől. A beszéletést záró sorok már nem is Acest király főembereinek, hanem a magyar nemességnek, sőt talán az egész magyar népnek szólnak:

A' férfi kötelessége,

Hogy adjon jó példákat;

Mert gyermeke, s' felesége

Ahhoz szabják magokat;

Ha ő igaz Haza fia,

Az Asszony is Patrióta,

S csak így boldog a' Haza.

A Raritások Házának és a Bibliothecának megtekintéséről fentebb szoltunk. Csak ezután tér vissza költőnk Blumauer művéhez. Egyénisége nem tűri a szolgai utánzást, s fantáziája tovább működik. Az orsolya-nővérek apáca-rendjének említése Blumauer ötlete. Szalkay azonban az aggszüzek sötét jövőjének ecsetelése közben sokkal frappánsabban építi be művébe ezt a nevet - elhagyva Blumauer unalmas leírását a zárdai életről.

" ..... Énéás magába
Elvégezte, megláttátok,
Bezár mind egy Klastromba,
S mihelyt Rómát megépíti
.....
Ursuláknak felszentel"

Szellemesen adja vissza Szalkay a német műben is meglévő Aeneas és Szent Flórján egyezkedését. Ujra él az alkalmal, hogy a papok tekintélyét aláássa, mintegy bizonyítva; A "do ut des" elve a katolikus egyházban ugyan-
gy érvényes, mint az ókori politeizmus idején. Természe-
tesen a célzás - Szent Flórján említése által - a haszon-
leső, ingyen még áldást sem osztogató papoknak szól.
Az egyház elleni hadjárata annyira lekötöti a derék költőt,
hogy az alvilágban Anchises Róma ókori jövője helyett a
középkori Ámát festi le előre a fiának. A jóslat befeje-
ző versszakát már előbb említettem. Ezt megelőzően sorolja fel
azokat a pápákat fel Aeneas édesapja, akiknek trónrakerülé-
se leginkább mutatja az egyházi visszaéléseket. Megjelen-
nek a gyermek-pápák, a tengeri tolvajból lett János pápa,
vagy IX. Benedek, aki pénzért még a pápai tyarát is eladta.
Nemcsak az egyház szervezetét kifogásolja, hanem magával a
vallással szemben is kellő tisztelet nélkül áll Szalkay
Antal Ur. Igen érdekes és mulatságos a katolikus vallás
szentjeinek keverése az antik vallás mitológikus alakjai-
val. Azzal bonyolítja még az egészet, hogy a római és görög
vallás istenalakjainak nevét is párhuzamosan használja.
Ha Zeusz neve kívánczik a verssorba, nem zavarja az a tény,

hogy esetleg az előző versszakban Juppiter néven említette. Ugyanugy Aeneas hol templomot, kolostort, szerzeteseket, apácákat, miséket ígér a keresztény szenteknek, hol oltárt és fogadalmi ajándékot a pogány isteneknek, ha valami bajból megszabadul. Blumauer fordítójának dicséretére legyen mondva, hogy a bírálat terén saját népét sem kiméli. Egy kedves részletre kell kitérnünk ezzel kapcsolatban. Circe asszony szigetéhez közelít a hajó, aki gonoszul állattá változtat minden embert. Ezt a tényt - Blumauer példáját követve - Szalkay jól felhasználja arra, hogy jellemezze az egyes nemzetek fiait azáltal, ki-ki milyen állattá változott Circe szigetén. Sokszor ez a jellemzés igen találó, bár van akit bizonyos elfogultsággal ítél meg. Páratlanul szellemes például, hogy a spanyol hidalgó mind pulykakakas, a lengyel mint "mekegő juh", aki a "módékat" majmolja, a táncoskedvő olaszok pedig mint ugráló szamarak élnek a varázslónő birodalmában. A magyar is az egyéniségének legmegfelelőbb állat képmását kapja:

"Egy magyar is itt aggódik,
Egy nagy lántzon mint medve,
Mindenekre agyarkodik,
De mozdulni rest kedve;
S noha szeme rutul forog,
Csak magába bömbök, s morog,
Nyalogatja a talpát."

E nyilvánvaló jelképhez nem is kell magyarázat. Annál is inkább, mivel ez a kép számtalanszor megjelenik a századeleji

haladó költők és írók műveiben, ^{is} legfeljebb a rest magyar megszemélyesítőjét Pató Pálnak hívják, vagy másnak. Kétségtelen, hogy Circe szigetének leírása jobban sikerült a magyar változatban. Az idézett versszak kizárólag Szalkay betoldása, de az előző részek leegyszerűsítése és összevonása is sokkal áttekinthetőbbé tette az elvarázsolt emberek és a számukra kiválasztott állat-alakok közti szimbólikus összefüggést.

A saját nemzetével szemben megnyilvánuló bírálat legélesebb akkor, amikor az uralkodó osztályt leplezi le. A Didó asztalánál rendezett lakoma tulajdonképpen a nemesek oktatalm fenyőzésének és külföld-imádatának a kigunyolása:

Jan ✓ "Azon közben kész a trakta

Melynek párját meg nem adta,

Leggazdagabb püspök is.

Parisból a korpa czibrét

Stafétákon hozatták

Egy nagy kövér elefántot

Petsenyének sütöttek

Friss salátát és fagyaltot

Jégtengerről hozattak.

De kiváltképp egy tortát

Vala rendes s igen szép

Látni való minden kép,
Miként égett Trója vára
Enas pedig láng közt áll,
Írós vajból csinálva.

Az italban sem volt hiba,
Burgund sámpány elég volt,

Rusztí, Egri, s Budaival
S más ezekhez hasonlókkal
Csak kezeket mosdották."

A lakoma részletesebb idézésének nemcsak az volt a célja, hogy bemutassuk, szerzőnk mennyire megveti az ételében-italában is kényeskedő, külföldieskedő uri osztályt, hanem egyúttal érzékeltetni szerettük volna azt az eredeti, friss humort, ami az egész művet rendkívül élvezetes olvasmánnyá teszi. Humorának egyik forrása a szándékos anakronizmus, amire igen jó példa a VII. könyv 29. versszaka:

"Azon közben Buandernél
Mind tsak vigan mulattak
A vitézek, s a jó bornál
Sok várokat feldultak
Már előre mind le vágták
Turnus hadját, s elfoglalták
Ketskemétig Látiát."

Másrészt azzal nevelteti meg olvasóit az előítéletekkel nemtörődő, felvilágosult Szalkay Antal, hogy helyenként nem riad vissza bizonyos trágár kifejezésektől. Ezeket nem hasz-

nálja olyan sűrűn, hogy művét izléstelené tegyék. A legváratlanabb helyeken bukkannak fel és mehökkentik a gyanutlan olvasót. A szerző számolt azzal a lehetőséggel, hogy az ártatlanabb lelkiületű olvasók nem kacagnak ezeknél a részeknél, hanem pirulnak és megbotránkoznak. Kétségkívül nekik szól a könyv elején lévő szózat: "... Ha csakugyan mégis indulatos szivedet meg nem zabolázhatod, kérlek csak az egyre, hogy ha munkám nem tetszik, csináljad jobban. Élly békével!!! "

A mű tartalmi elemzését szellemes és csattanós utolsó versszakával fejezzük be, amelynek előzménye az, hogy itt Turnus nem hal meg, mint Vergilius művében, hanem a Tiberisbe ugrik és uszva elmenekül.

"Eddég én is mind követtem
De hogy uszni nem tudtam,
Tovább ott nem késérhettem,
S addig hátra maradtam
Még Blumauer megtalálja
S mint ígérte, nem sajnálja
Nékem róla hirt adni."

Az összehasonlító tartalmi elemzést Szalkay írói stílusának egyéni sajátosságaival bővíthetjük ki. Semmiképpen nem állíthatjuk, hogy Blumauernél jobban ismerte az Aeneist, mégis sokszor felülmulta mesterét a mitológiai anyag alkalmazásában. Venus istennőnek az Aeneis egyik központi szereplőjének neve Szalkaynál gyakrabban előfordul, mint mestereinél. Blumauernél teljes a trónfosztás: Ő egészen közönséges szavakkal szólaltatja meg a szerelem istennőjét. Szalkay szintén lerántja őt az Olymposz-

ról, de nála Venus^{kedves}, kacér fiatalasszonnyá válik, aki hizelgésével és csókjaival mindent elér, amit akar. Így ülteti például Szalkay Aeneas isteni anyját egyszerű paraszt-szekérre, hogy csókkal kérjen segítséget a szelek királyától fia hajói számára. Meghökkenő a csodás erőt adó pajzs átadása is. A kezdet Vergiliusra emlékeztet: "At Venus aetherios inter dea candida nimbo/dona ferens aderat;"

"De oh tsuda! mi történik?

Egy szép fényes felhőbe

Venus Asszony megjelenik,

Pántzél forog kezébe;"

Am a folytatás megnevettet bennünket:

"S mindeneknek tsudájára

Lehagyittya Énéásra..."

A másik egyéni vonás életrajzi adatainak ismeretében válik érthetővé. Elég hosszú időt töltött katonai pályán, s itt szerzett élményei gyakran feltűnnek a travestiában. Visszatérve Aeneasnak Akest király birodalmában való tartózkodására, szólnunk kell az Arsenálról. Ez az ötlet lehetőséget ad Szalkaynak, hogy a legkülönbözőbb fegyvernemeket sorolja fel. Hogy mennyire nem öncélu ez a felsorolás, azt bizonyítja a fegyverkiállítás különös anyaga. Nem egyszerű fegyverekről van szó, hanem olyanokról, amelyeket hajdani viselőik tettek híressé. A bibliai ereklyék közül Szent Dávid parittyája, Judith kardja, Szent Kristóf "görtsös^{boty}tya" az érdekesebbek. Szalkay stilusát ismerve meg sem lepődünk, hogy köztük találjuk Toldi Miklós buzogányát,

sőt a párizsi kofák "dárdáit" is /máshelyen "ágyuik" vannak Szalkaynál e derék asszonyságoknak/. Több példát hozhatnánk arra, milyen részletességgel sorolja fel a különböző nemzetek egyenruháit, részletezve a katonai rangokat is. Hajdani feljebbvalóival való feszült viszonyára emlékszik, amikor irónikusan céloz a tábornokok gyávaságára /VIII. könyv, 47. versszak/. Más alkalommal kipellengérez a rangot, kitüntetést érdemtelenül szerző tiszteket:

"Pour la merite tsak azoknak

Fényes Ordót osztogatnak,

Kik szaladni jól tudnak".

Szalkay Antal művének legjellegzetesebb vonása sajátos, izes népi nyelve. Feltűnően sok tájszó tarkítja a verssorokat. Közülük megvizsgáltunk néhányat, s kiderült, hogy legtöbb ilyen kifejezés Kolozsvár környékén volt használatos. Két csoportra oszthatók ezek a szavak. Egyrésznél csak a végződés, egyes hangok térnek el mai formájuktól.

A pápát béhelyhezteti

rövideden

Bizonyossan

vitorlyak

eridgyetek

kievedzik

esmérkedgyel

A másik csoport némelyikének a jelentését is ki kellett deríteni:

pampuska = fánk

jedtség = ijedtség

jándék = ajándék

megjesztette = megijesztette

pirucs = földetlen, lógós kocsi

/Szalkaynál pirocs /

tsikorítani = csukatni

Olyan népies kifejezés is bőven akad, amelyet ismerünk ugyan, de az irodalmi nyelvben ritkán fordulnak elő:

átsorgás, Fundálni, otsmány, ne talán tán, agyarkodik,

Ezen a vidéken gyakori jelenség az i-zés, amelynek érdekes kísérői az ellenpéldák /vagyis az i hangok helyett nem-egyszer e jelenik meg/.

i - zés:

ellenpéldák:

ne kimiljed pénzedet

esmérkedni

sok unokát igire

mindég

egy szolgáló kisirte

A két tendencia keveredésére utaló szó is van: késirik, amely Szalkay következetlenségét is mutatja.

A nyelvi érdekességek közé tartoznak a nép körében ismert kiszólások, tréfás értelmű mondatok. A "kutyacsatában" pl.: "Gatyát, pendelt elszaggattyák".

Latinus szavai:

Üsse ménkő koronátok

Eb lelki nagy számari.

Készülődés Látiumban Aeneas ellen:

Illy nagy hadi készületet

Amiolta teremtetett

E' Föld, egy vak se látott.

E rövid tájékoztatóval csak érzékeltetni kívántuk a mű

alaphangulatát, de megállapításai^{nk} nem tekinthetők véglegesnek. Az eredeti kézirat nem áll rendelkezésünkre, s a meglévő másolat-példányok alapján csak következtetéseinkre támaszkodhatunk.

IV.

Megjegyzések a kézirati változatokról

Az előző fejezetben Szalkay művének elemzése kapcsán a nyomtatásban megjelent első három könyvből is kiemeltünk néhány figyelemreméltóbb részletet. A továbbiakban azt az anyagot vizsgáljuk, amely csak kézirat formájában juthatott el a korabeli olvasókhoz. Nem valószínű, hogy maga az író több példányt készített volna, inkább az érdeklődők másolták és adták kézről-kézre. Ezt bizonyítják a könyvtárak mélyéről előkerült művek is, amelyek gyakran még egy kötetben belül is különböző írást tartalmaznak. A könyvek többsége az adott formában a mai ember számára nehezen élvezhető. A kusza, hibás külalaktól kezdve a gondosan rajzolt kaligráfiáig minden jelző elmondható az egyes kéziratokról, de az utóbbiak kibetűzése majdnem annyi energiát igényel, mint a kevésbé tetszetős változatoké.

A formai sajátosságok mellett a szövegek belső tartalma is tükrözi a másoló egyéniségét, műveltségi szintjét, tájékozottságát. Különösen sok eltérés tapasztalható a helyesírás terén. Ez az egy vétek nem írható kizárólag a másolók rovására, hiszen a nyomtatott első rész és a levéltári anyagban dokumentumként őrzött, közvetlenül Szalkay írása nyomán átvett idézetek arra engednek következtetni, hogy szerzőnknek az ortográfia nem erős oldala. Még ugyanazon szavak írásában sem következetes. Az ékezetekre és írásjelekre általában kevés gondot fordít, de ennél is feltű-

nőbb, hogy bizonyos szavakat, - főként tájszavakat - többnyire fonetikusan ír, ugyanakkor néhány fejezettel később ugyanazt a nyelvtani jelenséget a helyesírási szabályoknak megfelelően használja.

V. könyv 9. versszak:

Jobb hogy lódulj az oltárhoz

VII. könyv 4. versszak:

Mondván : Fiam ! ne busullyál

A másolók egyrésze szolgáiban átveszi ezeket a következtetéseket, de nem ritka az "öntudatos" típus sem, aki átírja az eredeti szöveget. Az utóbbiak között szerényebbeknek számítanak, akik csak betűket változtatnak. Gyakori a ts - cs, tz - c hangok keverése, amely felolvasáskor nem is érzékelhető. Előfordul - nyilván a német nyelvet tudóknál - , hogy minden főnevet nagy kezdőbetűvel írnak. A másik véglet - amely kevésbé érthető - a tulajdonneveket is kisbetűvel kezdi.

A szöveget tartalmilag is átalakítók céltudatosabban követték el a "hamisítást". A kisebb jelentőségű, főleg figyelmetlenségből, tévesztésből eredő eltérésekkel nem célszerű foglalkozni. Annál érdekesebb az a néhány kritikus pontja a paródiának, amelynek enyhített változatát már maga az író elkészítette. Éppen az egyházra vonatkozó sorok miatt került éles ellentétbe a cenzurával / a helytartótanács irataiban ezek a sorok vastagon aláhuzva szerepelnek, mint bűnösségének legfőbb bizonyítékai/, pedig bírái elé nem az eredeti jutott el.

Mert hogy tudgyad szórul szóra,

Itt mi nálunk a censura

Braminokra van bizva.

A Braminokra szó helyett eredetileg "a papokra" kifejezést írta Szalkay, amelyet tulságosan nyílt bírálatnak érzett. Az egyházi előljárókat - úgy látszik - a célzás is sértette, s nem fogadták el az érvet, mely szerint a Braminok emlegetésével egy másik földrészre vonatkoztatja véleményét. A kéziratosokat két fő csoportra oszthatjuk aszerint, hogy a másolók a merészebb, vagy az óvatosabb vonalat követték-e. Ez vonatkozik a mű vaskosabb humoru részleteire is.

"A" csoportnak vesszük az enyhébb fogalmazásu kézirat-családot, amely a nyomtatásban közölt II. rész alapjául szolgált.

A "B" csoporthoz tartozó kötetekben szinte mindenütt konkrétan papokról van szó, a censura említésével kapcsolatban. A szelidebb irány hívei olykor teljes strófákat kihagynak, olyanokat, amelyeket valószínűleg nem találtak eléggé szalonképesnek a kényesfülű olvasók számára. Feltűnően sokhelyen mellőzik pl. az V. könyv valóban hátborzongató 42. versszakát /ez a nyomtatásban szerepel!/:

"Itt mellyesztve egy Menyetske

Ott egy Phillis nyárson áll,

Amott egy kis ördögöcske

Zukker pakkot iprikál;

Egy tyrannust végre nyuztak,

Ember vérrel tele tosztak

S' gömbözt helyett fel-atták".

A lényegesebb szövegeltéréseknek tehát elsősorban politikai okai voltak, másrészt a ~~K~~kor morális felfogásához igazodó törekvésekkel magyarázhatók. Hogy mennyire sokat jelenthet egy-egy szó, vagy betű megváltoztatása, annak igazolására vegyünk egy sort Anchises jóslatából /v. könyv 57. versszak/. A három változat sorrendje megfelel annak a fokozatnak, amilyen mértékben közelít a gondolat a felvilágosodás eszméjéhez.

Az ég s ész lesz győzedelmes,

Bigotria elmerül.....

/Széchenyi Könyvtár Bp. Oct.Hung.1438/

Az ész lészen győzedelmes,

Bigotria elmerül.....

/Szegedi Klasszika Filológiai Int. Könyvtára/3784/

Az egy ész lesz győzedelmes

Bigotria elmerül.....

/Sárospataki Református Egyházkerület

Nagykönyvtársa 339o/

A sárospataki kötet hangvételéhez hasonlóak a debreceni Református Egyházkerület Nagykönyvtárában található példányok és a Széchenyi könyvtár 1438, és 1471. számú kéziratai. Az "A" és "B" csoport szerinti megkülönböztetés természetesen nem jelent éles határt. Akad olyan változat is, amely átmenetet képez a két kódex-család között. Ilyen a Széchenyi Könyvtár 1279. sz. kézírata, amely több szempontból érdekes

darabja gyűjteményünknek. A tréfás, szinte irónikus címlap felveti azt a gondolatot, hogy esetleg olyan személy írta, aki ismerte a szerzőt, vagy legalábbis egy tőle származó irat alapján dolgozott!

"Travestálta

Szálkay Ur

ő méltósága".

A 6. fejezet előtt egy hajdani szegedi ügyvéd neve áll, akitől a könyv a könyvtárba került. A mű szegedi példányával rokonvonásokat éppugy tartalmaz, mint a "B" csoportra emlékeztető sorokat /pl. Braminok helyett papokról olvashatunk a fentebb idézett kritikus szövegrészben/. /

A dolgozat célját, témáját tekintve nincs különösebb jelentősége az egyes könyvtárakban található anyag részletes jellemzésének, mégis utbaigazítást jelenthet az érdeklődőknek, ha egy-két szóban megpróbálunk segítséget nyújtani a kézirat-anyag használatához.

Leggazdagabb gyűjtemény található a Széchenyi Könyvtárban. Ez nem csupán a mennyiségre vonatkozik, hanem a változatok előfordulására is. Az 1174. könyvtári számmal jelzett kötetben az első és második rész is olvasható. Talán nyugodtan elmondhatjuk, hogy e könyv másolója bizonyul a legjobb helyesírónak, de éppen ő írja át az összes idegen hangzású szót "magyarra", amely legtöbbször rosszabbul hangzik az eredeti idegen szónál. Az is megállapítható, hogy az illető nem tudott latinul. Még a latinos nevek betűit is felcseréli. Ez a kötet az "A" csoporttal hozható kapcsolatba, tehát a már említett "B" csoportos és átmeneti példányok mellett a Széchenyi Könyvtárban ez a kategória is képviselve

van. A kéziratok számát tekintve a Debreceni Református Egyházkerület Nagykönyvtárának anyaga következik. Az itt található három példány mindegyike az első vonalat követi /"B"/, azonban ha valaki Szalkay művével akar ismerkedni, csak az R/359 és 449/I-A raktári számú könyveket érdemes keresnie. Az A 449/I-B számú kötet különleges esetnek számít. Az énekek és strófák sorrendjét tekintve a legteljesebb káosz uralkodik, ráadásul mindez kibővül bizonyos Ifju Kovács József "Folytatásával" és "kiegészítésével", hogy végül találós kérdésekkel és szerelmes versekkel záruljon, -amelyek az igazat megvallva - kissé eltávolítanak bennünket nemcsak Vergiliustól, de még Szalkay travestiájától is.

Sárospatakon, a Református Egyházkerület Nagykönyvtárában is található egy-egy példány Szalkay művének első és második részéből. Valamennyi változat közül e könyvek másolója látszik a legműveltebbnek, amellet elég szép és olvasható a kézírása is.

A szegedi JATE Klasszika Filológia Intézet és a budapesti Szabó Ervin Könyvtár példánycaiban tartalmilag sok közös vonást fedezhetünk fel /"A"/, de szemvetünő az eltérés is, amely elsősorban a külalakra jellemző: A budapesti könyv sokkal olvashatóbb, rendezettebb, mint a szegedi.

A budapesti Egyetemi Könyvtárban is található egy példány, amely az "A" csoporthoz áll közelebb. Másolója igen szép kézírással örökitette meg a szöveget, de elhagyta a jegyzéseket, s hiányoznak belőle a kéziratok többségénél megtalálható bevezető szövegek is: "Előljáró beszéd", "Kedves Hazám", "Magyar Olvasó!" stb.

Gulyás József tanulmányában említést tesz arról, hogy magánkézben is van egy kézirat, amely mind a három részt tartalmazza. Tulajdonosa 1929-ben Trencsényi Károly nyugalmazott tanár volt. A kézirat további sorsáról nincs tudomásunk. Teljes szöveget másikat nem sikerült felkutatni; az Országos Levéltár irataiból csupán a cenzura által kifogásolt részleteket ismerhetjük meg.

Joggal felmerülhet egy-két izgalmas kérdés:

- A kéziratok között nincsen-e egy igazi, amelyet maga Szalkay Antal írt?
- Melyik kézirat közelíti meg legjobban az eredeti szöveget? /Hiszen köteteket lehetne írni a kisebb-nagyobb eltérésekről/.

Az első kérdésre nagyon nehéz lenne a pontos válaszadás. A helytartótanács irataihoz mellékelte feljegyzések csak a szöveg tartalmi részére vonatkozóan nyújthatnak támpontot. A perirat jobboldalán kiemelt versidézetek ugyanazzal a kézírással készültek, amellyel a baloldalon lévő latin nyelvű vádirat. Egyéb olyan kézirat nincs birtokunkban, amelyről biztosan állíthatnánk, hogy legalábbis korabeli alkotás, még kevésbé merhetjük bármelyiket Szalkaynak tulajdonítani. A második probléma egyszerűbbnek tűnik. Szalkay peródiájának egyik jellegzetessége; /amelyről később még részletesebben is szó lesz/ éppen sajátos nyelvezete. Olyan szavakat használ, amelyek még a korabeli Magyarországon is szokatlannak hatottak. Némelyeket (még) nem is ismerték, ezért is alakították át néha a másolók a sorokat, vagy rokon-szavak alkalmazásával próbálták érthetőbbé tenni.

A szóhasználatot és a nyelvi szempontot véve alapul, újabb csoportosítást végezhetnénk a kéziratok között. Ez azonban szükségtelen, mivel a második részének nyomtatása olyan kötetek után készült, amelyek megőrizték ezeket a nyelvi sajátosságokat, tehát az eredeti szöveghez közelállóknak mondhatjuk. Összevetve az Országos Levéltár anyagában őrzött versrészletekkel is, megerősíthetjük a fenti állítást. Az idézett részletek lényegében meg egyeznek a szegedi példány megfelelő versszakáival, tehát a nyomtatás az író által véglegesen jóváhagyott - bár enyhített - változatot követi.

V.

Szalkay irodalmi munkásságának
jelentősége, utóhatása.

Az eddigi fejezetekben több oldalról közelítettük meg Szalkay irodalmi munkásságát. Miután annyi jót elmondunk Aeneis-paródiájáról, szükséges pár szóval fogvatékoságait is megemlíteni. A költő tehetsége természetesen nem mérhető olyan óriás kortársakhoz, mint például Csokonai. Tartalmilag haladó ideológiai és politikai eszméket fejez ki, formailag azonban érződik művén a gyakorlatlanság. Kisebb jelentőségű hibának számít, hogy nem mindig következetes a rimekben. Az is tény, hogy a hangsúlyos verselés ritmusa néhol eléggé döcögős, nem egyenletes. Egyes kifejezései ismétlődnek, sőt gyakran egész sorok is. Többször olvashatjuk például a "Másszor-ra is kell ember" sort. Bizonyára neki magának is nagyon tetszett saját ötlete, de ami egyik helyen szellemesnek hat, másutt ugyanaz erőltetettnek tűnik.

Helyesírási következetlenségeiről a kéziratok vizsgálata közben is szó volt. Mindez a magyar szavak írására vonatkozott. Ha tüzetesebben olvassuk francia, német és latin szavait és idézeteit, eszünkbe jut az egykori kolozsvári diák, akit rossz tanulmányi eredménye miatt katonai pályára irányított szigorú nagybátyja. Bizony, az idegen szavak helyesíráásával is hadilábon állt költőnk. Legtöbbször félig fonetikusán, félig eredeti formában hozza az ilyen kifejezéseket:

Fájer	=	Feuer
Frey passirt	=	frei passiert
fráj	=	Frau
Stokfis	=	Stockfisch

■ /Az idézett szó Blumauernél pontos helyesírással szerepel./

San Cülötte	=	Sans - Culotte
Sámpáner	=	champagne /németesen: Champagner/
Sappórok	=	sapeur
Frantzia Minuet	=	menuette

Látzia	=	Latium
Tolerantz	=	tolerantia
Jupiter	=	Iuppiter
Victorja	=	victoria

Ennyi negativum után felmerülhet a kérdés, miért érdemes mégis foglalkozni egy költővel, akit kiforratlan alkotásai nem emeltek a XVIII. századi irodalom élvonalába. Kérdésünkre csak akkor kapunk választ, ha felsorakoztatjuk a mellette szóló érveket is. Szalkay Eneassa - még ha fordítás is - az eposz-paródia újjáélesztésének korszakát nyitotta meg Magyarországon. Azon kívül, hogy első próbálkozás, nem közömbös a kortársakra gyakorolt hatása sem. Napjaink irodalomtörténet-írásában is olvashatunk Csokonai remekműveinek világirodalmi forrásairól, kiemelve közülük Blumauer művét. A német mű Szalkay közvetítésével

juthatott el a debreceni kollégium ifju olvasóihoz, köztük Csokonaihoz. A költő ismerte, sőt kedvelte Szalkay Antal műveit. Ezt a feltevést nemcsak paródiáik hasonló vonásai, hanem bizonyos életrajzi adatok is alátámasztják. Egy korabeli feljegyzésből tudjuk, hogy a "Pikkó herceg.." egyik dalát egy diákelőadáson énekelte Csokonai 1795-ben. Teljesebb képet kapunk felvilágosodáskori irodalmunkról, ha az olyan munkákkal is foglalkozunk, amelyeket klasszikusnak nem nevezhetünk, de éppen egyszerűségükkel nyerték meg az olvasók tetszését.

Már az elemzés során is kitűnt, hogy Szalkay paródiájának éppen ez az egyik erénye. A mitológiai alakok profanizálása, a vaskos tréfák vonzották a valláserkölcset nyomasztó korlátai alól szabadulni igyekvő elméket. Az égiek trónfosztásával egyidejűleg a földi hatalmasságok deheroizálására is számos példát találunk a műben. A vallásos személyiségek mellett egy királyt is mutogatnak a Raritások Házában, mint kivételes jelenséget:

Utollyára könny cseppjeit
Egy szép arany csészébe
Egy királynak, s érdemeit
Explicálták rendébe,
Ki érzésből nem átallott
Sirni, ha mást sirni látott,
Á, ki szerentsétlen volt.

Ezek a sorok egy újabb pozitív vonásra hívják fel figyelmünket. Bátorság kellett ahhoz, hogy valaki az akkori politikai légkörben úgy merjen nyilatkozni az uralkodókról, mint ő. ~~HA~~ minden emberi érzéstől távolálló, csak saját

hatalmukat féltő királyokban Európa koronásaira ismerhetünk. Ugyanakkor egy másik énekből kiderül, kire gondol Szalkay a kivételesen "jó király" említésekor. A pápa hatalmát semmibevevő, bölcs elmével törvénythozó császár nem lehet más, mint II. József. Mindez Blumauer művében is olvasható, de egészen más hangsúlyt kap a császár életében elhangzott dicséret, mint halála után, a reakciós abszolutizmus idején, az ő uralkodását visszasíró nosztalgia. II. József felvilágosult intézkedései, emberiessége, józansága csodálatot ébreszt a költőben. Még többre becsüli azt a tulajdonságát, hogy nem kívánt megalázó hódolatot alattvalóitól:

S a térdeplést megtiltotta,

Mondván: Istent illet az.

Politikai bátorságának értékét nem homályosítja el az sem, hogy kissé idealizálja II. József szerepét, s a nemzeti érdekek megvalósítását is lehetségesnek tartja egy idegen, de jó császár segítségével. Más példákat is hozhatunk arra, mennyire tudatosan vállalta a haladó eszmékkel való azonosulást.

A néhány év alatt, amely Blumauer és Szalkay művének megírása között eltelt, a történelmi körülmények gyökeresen megváltoztak. A 90-es évek elején a francia forradalomnak még az említése is veszélyesnek számított. Mégis merte "modernizálni" Blumauert, s az alvilági hadsereg ördög-katonáit "frantziásson", San Cülötte" ruhába bujtatta, holott a német szövegben ez áll:

"Sie waren ~~roth~~ und schwartz dazu

Montirt, ganz a la Marlborough".

A pokolbeli jelenetekben ráismerhettek olvasói a kor negatív figuráira, akik természetesen elnyerték méltó büntetésüket. Megvetéssel pellengérezte ki a talpnyalókat e sorokban:

Füstös husnak tányér-nyaló

Királyoknál fondorkodó

Kis lelkeket füstölték.

Kevesen merték Szalkay korában ilyen nyíltan felvetni ezeket a problémákat. Szándékát megértették. Ezt éppen a körülötte támadt vihar bizonyítja. Egyfelől az óriási népszerűség - másrészt a sértettek felhördülése. Hiába voltak többen az első táborban, a hatalom az utóbbiak kezében volt. A nagy port kavart per, s az egyházi hatóságok pánikja is Szalkay művének jelentőségét huzzák alá. Ha veszélytelennek tartották volna, nem hoztak volna olyan kiméletlen ítéletet ellene. Keserű és elkésett elégtétel a költő számára, hogy a mű a betiltás ellenére is /vagy annál inkább?/ elindult hódító útjára. Ha nyomtatásban nem érhatték el, hát kézzel másolták és olvasták bizalmas baráti körben. Napjainkban, majdnem két évszázaddal később, még mindig több kézirat őrzi ennek a hajdani népszerűségnek a nyomait. A hatást csak növelték a mindennapi életre vonatkozó aktuális betétei. Euander király lakomáján a kor híres cigányzenészei muzsikálnak. Érdekes megfigyelni, hogy minél későbbi a kézirat, annál kevésbé tudta a másoló miről is van szó ebben a versszakban. A hegedűk vigan zengenek, minden változatban, de hogy kinek a kezében az már nagyon eltérő. Legvalószínűbb, hogy eredetileg a népszerű Bihari banda muzsikált

együtt a "vén Zsigával", s velük:

"Azár, Jankó Kapóval."

Ezek mind olyan nevek lehettek, amelyeket a kortársak ismerhettek. A XIX. században viszont már vagy ~~életkép~~^{értelme} telenné váltak ezek a sorok, /így például Jankó "kapával" játszik a zenekarban/, vagy egyszerűen más nevekkel helyettesítették, mint például: "Csucsuj Bandi s a vén Zsiga, Misa, Jankó, Fakóval" /Lásd debreceni változat 449/I-B/. Szalkay utóhatását vizsgálva a másik művével is érdemes foglalkozni. A Pikkó herceg és Jutka Perzsi sem merült feledésbe. A Magyar Hírmondóban megjelent, Verseggy tollából származó kedvező kritikát számos reagálás követte a sajtóban és az irodalomtörténetben. Érdekes a Honművész 1837/31. száma, amelyben a magyar színészek története című cikk foglalkozik a művel. Egy folytatásos cikksorozatról van szó. Írója kiemeli, milyen sivár volt a magyar nyelvű színjátszás helyzete Szalkay darabjának megjelenése előtt, főleg a zenes játékok terén. A XIX. század második felétől kezdve a Pikkó herceg lekerült a színpadokról. Ez érthető, hiszen végre nem fordítások, hanem eredeti magyar remekművek születtek ebben a műfajban. Erkel zenéjének nagyszerűsége elhomályosította a korábbi szerény próbálkozásokat s az első magyarnyelvű opera csak az irodalomtörténet egyik érdekessége maradt.

A XX. században feltámadtak Szalkay hősei, hogy újra derűtiséget varázsoljanak a hallgatók arcára. 1969-ben nyitották meg a szentendrei szabadtéri színpadot. A cél: régi magyar darabok bemutatása a festői régi házak természetes díszletei

között. Elsőnek olyan drámai és zenés darabot választottak, amelyek a kezdetet jelentették az adott műfajban. Természetes, hogy a választott zenés darab a Pikkó herceg lett!

Jelenet a Comico-Tragedia-ból
A trümpfáló társulat a színpad jobb oldalán kapta helyét a rossz ember tula-mén-ságok megismerésére

A színen Pikkó herceg és Jutka Perzsi: Konrad Antal és Pósta Irén (Köszöniks fény)

SZÍNHÁZI ESTÉK

től függetlenül szólal meg és ha egyben is egy-két szöveget a szövegéből, végzettségében a műfaj és az eredeti előadás körülményeinek híveit érleli.

Egy jó ötletkombináció azaz itt akart, éppen a patinás helyszín egyetemes az éppen ilyen helyen leginkább érvényesülő drámai művelődéssel. No, persze, az ötletet elengedhetetlen volt az az erős hit,

hogy ebben a társulatjában is. Szerény örökség, de több a semminél. S mint a mostani példa mutatja, nem pusztán a művelődési érték, hanem az újra felhasználhatóság szintje is. A Comico-Tragedia első nyomtatott kiadása 1946-ból való, méltán feltételezhetjük tehát, hogy már jóval előbb született. Jó néhány sorát érdemes volna idézni itt az egyszerű szépség, a nyelvi

szépség, ahol elkelt volna a nagyobb kegyetlenség. Itt, ebben az eseménytelen, szinte csak retorikus részben ugyanis az egyébként egyszerű rendező jelenléte is csak módjával érvényesülhet. Igaz, Szász Endre ötletei jeleneteket valamilyen mértékben abban, hogy a jó és rossz emberi vonások megismerésére a képviselőnek szópárbaja színesebb legyen, de igazán eleven-

get. A tévelygődség mozgalmasság és hangos a deszkákon, de ugyanakkor egy kis kedves, groteszk hozzájárulás — úgy is mondhatnánk: a játékban kibeszélés, kimutatás — újra és újra figyelmeztet, hogy a résztvevők számára is csak bohó mulatság az egész. A végén pedig a Halált játszó Bácsi Lajos egyetlen hangsúlyváltása elég ahhoz, hogy megérdem-

Dokumentumként hadd idézzünk részleteket az előadás kritikájából: "A Pikkó herceg és Jutka Perzsi című németből átültetett szomorú-víg zenésjáték Szentendrén olyan falren-

getően vidám opera-paródiává lett, amilyennel ritkán találkozhatunk." - "A darab önmagában is magávalragadó mulatság!" Érthető, hogy a cikk írója nem sajnálkozik Chudi zenéjének elkallódásán. A modernebb muzsika közelebb hozza a 200 éves darabot a mai közönséghez. Szalkay szövegét szintén csiszolni kellett, hogy fülünknek ne legyen nagyon idegen. Mégis furcsának és indokolatlannak találjuk, hogy az első magyar nyelvű librettó írójának nevét nem találjuk az ujságcikkben.

Az irodalomtörténet sem szánt külön sorot az első nagyhatású, magyar nyelvű Aeneis-paródia írójának. "A magyar irodalom története" legújabb kiadásában csupán úgy említi Szalkayt, mint Csokonai egyik kortársát, de sajnálatos módon még az utóneve is hibásan szerepel: Szalkay Antal helyett Andrást olvashatunk. Szerencsére a valóság nem olyan mostoha, mint a Szalkayra vonatkozó irodalom. Ezt bizonyítja a nagysikerű színházi bemutató Szentendrén. Ezt az előadást megelőzően, 1967-ben végre nyomtatásban is megjelenhetett a travestált Aeneis II. része. Szádeczky-Kardoss Samu előszavából idézve: "... amit a felvilágosodás szellemében fogant írástól a költő életében megtagadott a könyörtelen cenzura", azt a szöveg közreadásával kívántuk pótolni.

/Acta Antiqua et Archeologica, Szeged, 1967. A nyomtatás egy példányát a függelékben csatoltuk a dolgozathoz./

Szalkay életművének vázlatos áttekintésével remélhetőleg sikerült érdeklődést kelteni irodalmunknak e méltatlanul mellőzött egyénisége iránt.

BIBLIOGRÁFIA

Irodalomtörténeti Közlemények IV. 437-43.

VIII. 1-26.

39/1929 214-215.

Jol Tódy Ferenc - Gyulai Pál: A magyar nemzeti irodalom
története Bp. 1878. 140-141.

Szinyei József: Magyar írók élete és munkái Bp. 1909. XIII.

A magyar irodalom története. /Szerk. Pándi Pál/

III. 1772-1849

Pintér Jenő: A magyar irodalom a XVIII. században.

Bp. 1931. 488., 492., 807.

Magyar irodalmi lexikon Bp. 1926.

Pallas Nagy Lexikona XV. 380.

Nagy Iván: Magyarország családai X. 471.

Szinyei József: Magyar Tájszótára Bp. 1893.

Trencsényi Waldapfel Imre: Az Aeneis és költője Bp. 1962.

/Előszó a Lakatos István féle
Aeneis fordításhoz./

Kéky Lajos: Tanulmányok Arany János epikájáról. Bp. 1917.

1. Arany János elbeszélő költészete,

2. Arany Pályakzedése.

Ritók Emma: Arany János elmélete az époszról. Bp. 1960.

Magyar Hirmondó. 1792. II. 308.

Zeitschrift von und für Ungarn Pest, Jahrgang 1804. VI. 130.

Honművész 1837. 31. sz.

Film-Színház-Muzsika: 1969. június 14.

1969. július 19.

Blumauer, Aloys Gesammelte Schriften Stuttgart 1862.

Virgils Aeneis travestirt.

Vajai László: Blumauer átöltöztetett Aeneise
Párisban, 1833.

Az eddig felkutatott kéziratok bibliográfiája:

Órzási hely:	Órzó intézmény:	Jelzet:
Budapest	Széchenyi Könyvtár	Oct.Hung. 1174
Budapest	Széchenyi Könyvtár	Oct.Hung. 1279
Budapest	Széchenyi Könyvtárs	Oct.Hung. 1438
Budapest	Széchenyi Könyvtár	Oct.Hung. 1471.
Budapest	Egyetemi Könyvtár	H. 37
Sárospatak	Református Egyház- kerület Nagykönyvtára	2044
Sárospatak	Református Egyház- kerület Nagykönyvtára	3390
Szeged	JATE Klasszika Filo- lógiai Intézet	3784
Budapest	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár	09/4402
Debrecen	Református Egyház- kerület Nagykönyvtára	R 359
Debrecen	Református Egyház- kerület Nagykönyvtára	R 449/I A
Debrecen	Református Egyház- kerület Nagykönyvtára	R 449/I B
Budapest	Országos Levéltár	28741/1793
		Helytartótanács.

Szalkay Antal Aeneis-paródiájának nyomtatott kiadásai

Virgilius Eneássa, kit Blumauer németre travestált, most magyarosan Szalkay Antal úr által öltöztetett. Első rész. Bétsben, 1792.

... Szalkay Aeneis-paródiájának kiadatlan második és harmadik részét közli...
Bánki-Horváth Sándorné Borbély Mária Szádeczky-Kardoss Samu előszavával
/Acta antiqua et archaeologica. Tomus XI. Szeged, 1967./

FÜGGELÉK:

SZALKAY ANTAL AENEIS-PARÓDIA'JÁ'NAK MA'SODIK
ÉS HARMADIK RÉSZÉ

Első nyomtatott kiadás

VIRGILIUS ÉNEÁSSA,

kit

Blumauer
németre travestált,
most magyarosan
Szalkay Antal Úr
által öltöztetett.

MÁSODIK RÉSZ

Negyedik Könyv

Blumauernél
Ötödik

Miként a' jámbor Vitézt egy nagy zapor esső jól
meg-mossa, 's hogy érkeznek Acest Királynak
Bírodalmába, a'hol is barátságossan fel-vétetnek
's mi történt vélek ott létekben.

1.

Lebeg Énás már hajóján,
De meg-tsendül a' füle,
Viszsa-tekint Perspektíván
Didó felé, 's réműle;
Láttya hogy függ szobájában,
Isten veled! mond magában,
'S más Szeretóm helyedbe!

2.

De a' könny, kit keservébe
Didó szeme ki-sira,
Emelkedik fel az Égbe,
'S ebből zápor tsordula;
'S az Utazók boszszujokra,
Hull sebessen a' nyakokra,
'S jól meg-mossa fejeket.

3.

Által ázva áll Palinúr,¹
'S morog a' rossz időre,
Mond: meg-botsáss jó Neptún Úr,
Nints szükségünk essőre;
Énéás is törli szemét,
Mond: az esső csipi bőrét,
Bizonyossan Aszszony Könny.

4.

Palinúr is nem álhattya,
'S mondja: pökjék őt szembe,
Ha a' hajót tovább hajtya
Illy nagy zápor essőbe;
Mennyen, úgymond, kinek tetszik,
Ő a' partra ki-evedzik,
'S vesz az útra Paraplót.

5.

Azzal tüstént parantsolja
Evedzőknek keményen,
Hogy a' Tengert két oldalra
Sarkantyúzzák serényen;
Kik is mindgyárt jobbra balra
Lapátozzák Tzigány módra
A' nagy Tenger rest lovát.

6.

Rugdos ez is elől hátúl,
Viszi hátán a' terhit,
Dúl, fül, 's habzik tajtékjátúl,
'S lassan lassan útat nyit;
'S mind addiglan tart a' Gallopp,
Még lejtőzve szépen hop hop
Acest partját el-érik.

7.

Acest Király alig hallya,
Hogy sok hajó érkezék,
Azzal tüstént parantsolja,
Paripáját nyergeljék;
'S maga vágat a' Víz felé,
Hol Énéást, hogy szemlélé,
Barátsággal fogadgya.

8.

'S mond, Barátim! a' mint látom,
Igen által áztatok,
Azért jobbnak úgy állítom,
Hogy én hozzám szálljatok;
Ott más ruhát öltözhettek,
Kész asztalhoz le-ülhettek,
Bor petsenye készen vár.

9.

Énéás a' Vitézivel
Meg-köszöni Acestnek
Az el-hívást, 's mond jó szívvel
Udvarlással nem késnek;
Azzal rendel Istrázsákat,
Hogy valaki a' hajókat
Ne talán tán fel-dullya.

10.

E' meg-esvén el-indúlnak
'S a' Királyt el-késírik.
Leg-ott, hogy a' Várhoz jutnak,
A' Bástyákról köszöntik
Ágyu szóval a' jövőket,
Fut a sok nép látni őket,
Mint valami raritást.

11.

Mondja némelly: imhol megyen
Ama híres Generál,
Kitől kiki példát vegyen,
Minő jó ha reterál;
Jókor ha fut a' Had Vezér,
Ez a' Taktik nem kitsint ér,
Mert másszor is kell ember.

12.

Bezzeg ő is ha Trójából
Gyorsan el-nem ment volna,
Mostan bizony a' tsontyából
Reliquia sem volna;
Pour la merite csak azoknak
Fényes Ordót osztogatnak,
Kik szaladni jól tudnak.

13.

A' Szépek is ki-állottak
Átsorogni Énára,
A' nagy órrán mosolyogtak,
Vágnak szemmel egymásra,
'S bár a' nagy órr veszedelmes
Volt Didónál, itt ez kedves
'S nyer nagy approbációt.

14.

Tüstént mindgyárt rafinálták
Más nap minden boltokban
A' nagy órrot, 's úgy árulták,
Ahoz formált zsuzsukban;
Még a' Marchand Módéknál is
A la Naso főköttők is,
'S a' bokréták köttettek.

15.

Azon közben be-érkeznek
A' Királyi Kastélyba
Az utazók, 's most öltöznek
Nékik rendelt szobákba;
'S fel-öltözvén tsinosabban,
Mennek azzal Palotában,
Hol a' Királyt köszöntik.

16.

Ki is mindgyárt meg-kinállya
Vendégit, hogy üljenek,
'S a' szolgáltnak parantsollya,
Hogy étkeket vigyenek;
Előbb úgy mond jól lakjanak,
Ebéd után nyugodjanak,
Még Teátrum kezdődik.

17.

Ez így lévén Teátrumba
Estve felé kotsznak,
Hol a' partér és logekba
Mind Énásra vigyáznak;
'S leg-ott mihelyt el-érkezik,
Lornétjokat elő-veszik,
'S kukutskálnak reája.

18.

Ez sokáig mind így tartott,
'S addig nem is végződött,
Még a' kurtin fel-huzatott,
'S a' játék el-kezdődött;
A' játéknak neve vala:
A' Szerentse a' hintóba,
Az Ész pedig gyalog jár.

19.

Figyelmessen el-olvassa
Énéas a' tzedulát,
'S mond: e' játék titulussa
Sokat ígér, 's meszsze lát;
Azzal tekint a' játzókra,
'S bár mint vigyáz a' szavokra,
Nem értette nyelveket.

20.

Ezen tsak el-tsudálkoza,
    'S gondolkodik magába,
Még végtére tudakozza,
    Mért e' szép nagy Hazába
Magok nyelvén nem játszodnak,
Talán itten a' Dámáknak
    Ez a' módi nem tetszik.

21.

Felel egy Úr, mi tagadás,
    Ki-találtad valóban,
E' ki-vető otsmány szokás
    Meg-van a' mi Dámánkban,
Hogy tsak azon, mi idegen,
Bár melly tsekély árú legyen,
    Inkább kap mint Hazáén.

22.

Fidonc! erre viszont felel
    Énéás a' nagy Úrnak:
Szégyenlem, hogy mondanom kell,
    Ennek a' rossz szokásnak
Egyedül az Urak magok
Leg-elsőbb 's leg-nagyobb okok,
    Mert nem egész férfiak.

23.

A' férfi kötelessége,
    Hogy adjon jó példákat;
Mert gyermeke, 's felesége
    Ahhoz szabják magokat;
Ha ő igaz Haza fia,
Az Aszszony is Patrióta,
    'S tsak így boldog a' Haza.

24.

Azzal engedelmet kére
    A nagy Úrtól Énéás,
Hogy illy bátran szólni mere,
    Mond: mi nálunk így szokás;
Azzal egy priszt szippantottak,
'S mind két részről elhalgattak,
    'S vigyáztak a' játékra.

25.

A játékot végig várván,
Szokás szerént tapsoltak,
Azzal ki ki el-butsuzván,
Ismét haza kotsiztak;
Otthon vígan szuppiroztak,
'S mihelyt untig ettek ittak,
Mentek azzal aludni.

26.

Más nap pedig el-rendelé
A' Király, hogy vendégit
El-vezessék minden felé,
'S mutassák meg mindenit,
A' mi tsak lesz látni méltó,
Országában ex mandato
Aztat mind meg-mutassák.

27.

Azért mihelyt meg-virrada,
Hallik hintó zörgése,
Egy nagy Úr is ott toppana,
Ki Énéást vezesse;
Fel is ültek egy hintóba,
'S leg-előbb is Arsenálba²
Vették kezdett útjokat.

28.

Itten mindenféle fegyvert
A' mit tsak ki-gondolni,
Arany, ezüst, és vasból vert,
Rendbe lehet láthatni;
Toldi Miklós buzogánnyát,
Szent Dávidnak parittyáját,
Egymás mellé függesztve.

29.

Erős Sámson számár álla,
Kivel ezer Filistert
Nagy hirtelen le-kaszálja,
Egy asztalon ott hevert,
Még az Angyalnak is kardját,
Mellyel Bálaám szamarát
Meg-jesztette, mutatták.

30.

A nagy Kristóf görtsös bottya
Egy szegletbe támasztva,
Ismét tovább Judith kardja
Volt egy szegre akasztva;
Ezek után mutogatták
A' dárdáit, 's explicálták,
A' Párisi Kofáknak.

31.

Vége lévén mind ezeket
Énéas meg-ditsérte,
Mond: ennyi szép fegyvereket
Egy helyt látni nem vélte;
Hat Körmöztit nyom markába
Mutatónak, 's hintójába
Azzal gyorsan fel-üle.

32.

Ismét mentek egyenessen
A' Biblióthécába,
A' mellyet is bár rendesen
De nagy hijánosságba
Talált Énás, 's tsudálkozva
Kérdi tőlök mi az oka,
Hogy olly kevés könyvök van.

33.

Erre vállát meg-vonitva
Egyik így kezd felelni:
Uram! nálunk meg-van tiltva
Minden könyvet olvasni;
Mert hogy tudgyad szórúl szóra,
Itt mi nálunk a' censúra
Braminokra van bízva.

34.

Ezek pedig, ha lehetne,
Vélünk mint a' barmokkal
Tsupa szalmát tsak etetne,
'S nem sajnálna azokkal
Egy járomba tsikorítani,
'S vélünk mind azt el-hitetni,
Mit ők magok sem hisznek.

35.

Van is nékik erre okok,
Hogy sokat ne olvassunk,
'S maradjunk mind holtig vakok,
Tsak ő tőlök halgassunk;
Mert az ő föbb boldogságok,
Nagy hatalmok 's gazdagságok
Tsak egyedül ettől függ.

36.

Rectum habet János Mester!
Mond Énéás: Capesse!
Kend lesz nálam Fő Minister,
Mivel látom, van esze;
'S mihelyt nyerem Látziumot,
Tüstént küldök Decretumot,
Addig Patientia!

37.

Ismét vették az úttýokat
A' Rarítás Tárházba,
Bezzeg itt lát olyanokat,
Kit soha még álmába
Sem álmodott jó Énéás,
Merre tekint mind Rarítás,
Alig győzi szemlélni.

38.

De hogy hamar el-végezzem,
Itten most tsak azokat
Rövideden meg-nevezem,
A' leg-ritkább dolgokat;
'S mi Énásnak inkább tetszett,
'S a könyvébe fel-is jegyzett
Piárista betűkkel.

39.

Leg-előbb is egy üvegbe
Spiritusban láttatott
Egy Plébánus, ki éltebe
Szakátsnékat nem tartott;
A' mutató szakállára
Meg-esküdt, hogy Cosa-rára,
Igen ritka rarítás.

40.

Tovább innét mutatának
Egy kővé vált Barátot,
Ki éltebe Klastromának
Sok bort koldult, 's jól ivott;
'S mivel borral forgolódott,
Végre petrificálódott
Holta után bor-kővé.

41.

Utollyára könny-tseppjeit
Egy szép arany tsészébe
Egy Királynak, 's érdemeit
Explicálták rendébe,
Ki érzésből nem átalott
Sírni, ha mást sírni látott,
A' ki szerentsétlen volt.

42.

Azon közbe még Énéás
Magát itten mulatná,
Addig néki új vermet ás
Júnó, hogy meg-mutatná,
Hogy egy Aszszony ha haragszik,
Mind addiglan nem is nyugszik,
Még boszszúját nem tölti.

43.

Erre végre ki-szólítja
Egy hiv Szoba-leányát,
Mindenképpen meg-tanította,
Közli véle plánumát;
Mond: te benned bizodalmam,
Tied fele Birodalmam,
Ha segítesz dolgomban.

44.

Erigy, úgymond, siess gyorsan
A' Trójai hajókhoz,
Lopintsd magad bé okossan
Hajón lévő Nymphákhoz;
Esmérkedgyél meg ő vélek,
'S biztasd reá őket kérlek,
Hogy gyujtsák-fel a' Flottát.

45.

Ezek, úgymond, tudd többnyire
Mind Ó Virgók voltak,
Kik Énással tsak a' végre
Trójából el-futtanak,
Mivel őket nem bántották
A' Görögök, tsak úgy hatták,
In statu quo, mint voltak.

46.

Már most ezek rég éltekre
Reá úntak, 's úttyokra;
A' Vén Leány kész mindenre,
'S merő ördög fortélyra;
Igérj nékik tsak férjeket,
Véghez vihetz mindeneket,
Erigy! érted szándékom.

47.

Mint a' villám ugy el-tüne
Olympusból a' Követ,
Gyorsasága nem is szűne,
Még a' hajón nem termett,
Hol is miként Júnó hagyta,
Már a' szerint foly a' trakta
A' mal contant Szűzekkel.

48.

Mondván nékik: mit keringtek
A' tengeren végtelen,
Már is hervadt szüzességtek
Ótska áru kelletlen;
Tzélotokat nem éritek,
Soha férjhez nem mehettek,
Vén Leányok maradtok.

49.

Jobb hát szavam fogadgyátok,
Tsak ugy hasznát éritek,
A' gallyákat fel-gyujtyátok,
'S Énéást rá veszitek,
Hogy titeket itten hadgyon,
Itten férfi elég vagyon,
Még jó pártit tehettek.

50.

Ha pedig nem: meg-tudgyátok,
Hogy Énéás magába
El-végezte, meg-láttjátok,
Be-zár mind egy Klastromba,
'S mihelyt Rómát meg-építi,
'S a' Pápát bé-helyhezteti,
Ursuláknak felszentel.

51.

Erre mindgyárt támad sok szó,
Végre egyik fel-állá,
Egy leányka feje mint hó,
Tudnillik ősz hajára;
Ez már kilentz Hertzeg Fiat
Hekubánál ki-szoptatott,
'S mégis Leány Aszszony volt.

52.

E' mérgébe fel-ragadja
A' leg-elsőbb üszöget,
'S mint a' villám fel-is gyujtya
Egész hajó sereget;
Lobog immár mindenfelé,
Szalad ki ki hátra 's elé,
Fájer! Fájer! kiáltják.

53.

Énéás is észre vette
Az ablakból a' füstet,
Gyorsan magát egybe szedte,
'S a' part felé sietett;
'S két vagy három jó ugrással
Ott is termett egy fokossal,
Hajtya Népit oltani.

54.

De szél, és tűz meg-egyezve
Irtóztató kárt okoz,
Ekkor Énás szem könnyezve
Fel-kiált Szent Florjánhoz:
Uram ne hagygy! nézd e' tüzet,
Torrants bár csak egy tsepp vizet
Reá szentelt vizedből.

55.

Mentsd meg tsak most hajóimat,
Im fogadom fejemre,
Építetek egy nagy Klastromot
Örök tiszteletedre;
'S fundálok sok száz miséket,
'S minden kapa kerülőket
Ide küldök Papoknak.

56.

Amen! felel a' felhőkbe
Szent Florián, 's fel-kapja
Kanna vizét egy kezébe,
'S a' nagy tüzet ki-oltja;
Brávo! Brávo! kiált Énás,
Ez ám tsuda! párja nints más,
Vivát! éljen Szent Florján.

57.

Mind az által itt mulatni
Már továbbá nem tetszik;
'S minél előbb el-indulni,
Énás azon igyekszik;
A' Klastromról mond magába,
Akár itt vagy Látziába,
Szent Florjának mindegy lesz.

58.

Azzal mégyen haza felé,
'S mivel fáradt, le-nyugszik;
Az ágyába torkal tele
Hortyogva el-aluszik;
Alig így lön, egyszeribe
Egy lélek áll eleibe,
'S fel-rángattya orránál.

59.

Jésus, Mária, József ne hagygy,
'S kezd a' Vitéz reszketni,
Erigy, úgy mond, akár ki vagy,
Nem emberség jesztgetni;
De a Lélek meg-fenyitti,
'S haragossan arra inti,
Hogy őtet meg-halgassa.

60.

Nézz, mond, reám! az Apádnak
Lelkét látod előtted,
Egy templomot Szent Florjánnak
Itt építeni ígérted;
Kérlek! ha tsak önnön javad
Meg-nem veted, tartsd a' szavad;
Azzal el-tűnt a' Lélek.

61.

E' váratlan vizitára
Énéás tsak el-hüle,
'S e' félelmes északára
Alig hogy nap derüle,
Egybe mindgyárt építtette
A' templomot, 's nevezette
Szent Florjánnak nevére.

62.

Mihelyt mindent el-végezett,
'S a' templom fel-épüle,
Azzal útra igyekezett,
'S hajójára fel-üle;
Éolusnál extra-póstát
Parantsola jó szaporát,
'S Kúma felé utaza.

Ötödik Könyv

Blumauernél
Hatodik

Miként érkezett a' jámbor Vitéz Sybilla Cumaea nevezetű
Aszszonyhoz, 's miképp értekezett nála a' jövődő
dolgookról, 's innen az után hogy ment le a' Poklokra.

1.

Szerentséssen meg-érkeztek
Cúma táján a' gallyák,
A' vas matskák ki-vettettek,
Bé-húzottak vitorlyák;
Fordúl halkan, 's addig fartat
A' nagy gallya, még a' partot
Hátuljával köszönti.¹

2.

Mihelyt rendbe minden állá,
'S a' léptsőket ki-tették,
Azzal Énás partra szállá,
Kit vitézi követték;
Hol is mindgyárt el-szélledtek,
Ki ezt, ki azt venni mentek,
Némelly siet bordélyba.

3.

Énéás mint jó Keresztény,
A' templomba sietett,
Hol Sybilla Cúma élvén
Jövendőket ki-fejtett;
Ennek dombon áll temploma,
Gazdag híres, mint Rómába
A' szentséges Vatikán.

4.

Itten szint' úgy kedveskedtek
Pénzért oraclumokkal,
Miként hajdan kereskedtek
A' szent miraculumokkal;
Azért kapott gyorsan is fel
Cúm' temploma, mint Mária Tzell
Gazdag híres voltával.

5.

E' templomot az Olaszok
Lorettóba építették,
Innét pedig az Angyalok
A' tengeren túl vitték;
Rakva drága szép képekkel,
Kiket Énás nagy szemekkel
Visgál reflexióval.²

6.

Itten látni Aloysiust
Egy fraj elől miként fut,
Amott a' Szent Makariust
Aszszony törbe hogyan jut;
Itt Szent Simon hársfa bottya
Le van festve, hogy támasztja
Fel holtából a' Stokfist.

7.

Itt halaknak prédikálja
Szent Antal egy nagy tsudát,
Ott Szent Ignázt baptizála
Egy szép Zsidó Leánykát;
Itt ad vivum le-festették,
Genovevát hogy vetették
Terhes hassal tömlőztbe.

8.

'S midőn éppen mosolyogva
Énás mind ezt szemléli,
A' Sybilla kézen fogva
Megragadgya, 's meg-inti;
Fi donc! Monsieur Énéás,
Nem illik ez nagy átsorgás³
Olyan híres Vitézhez.

9.

Jobb hogy lódulj az oltárhoz,
Alázzad meg szivedet,
Készülj-el az áldozathoz,
Ne kimiljed pénzedet;
Mert általam az Istenek,
Itten tsak jól fizessenek,
Jövendőről hirt adnak.

10.

Értem, felel rá Énéás,
Az erszényit ki-veszi,
'S áldozattyát egy nagy rakás
Körmöztivel meg-teszi;
Erre mindgyárt el-készüle
A Szent Papné, 's tüstént üle
Három lábu székére.

11.

Rútul forog már a' szeme,
Hánnya veti tagjait,
Puffad apad tölgyes mellye,
Tsikorgattya fogait;
Rettenetes volt szemlélni,
'S azt lehetett méltán vélni,
Hogy kólika kinozza.

12.

Látszik miként hül és hevül,
'S tusakodik szívébe,
Mert a gonosz képtelenül
Dolgozik a' testébe;
Minden ember el-bámula,
Énás pedig le-borula
Tévén ilyen könyörgést:

13.

Oh te, kinek kézben végig
Jövendőnek szoknyája,
Fogd fel kérlek bár tsak térdig,
Hogy pillantsak alája,
És tudhassam fatumomat,
Meg-látom é Látziámat,
'S mi lesz végre belőlem!

14.

Jobban, jobban, kiált a' Szüz,
Kinozz, kinozz, nem félek,
Jöjj el, jöjj el belém szent tűz,
Inspirálj óh Szent Lélek!
Végre addig erőlteté
Magát a' Szüz, még ki-szülé
E' kis oraculumot.

15.

Te Látziát látni fogod⁴
'S mihelyt Róma meg-épül,
Szent Péter lesz successorod,
'S trónusodra fel-is ül;
'S lesz mind addig nagy hatalmas
Ország, mig egy két fejű sas
Meg-nem fogja alázni.

16.

De te addig meg-nem látod
Látziának földeit,
Még Poklokat meg-nem járod,
'S Elizeum völgyeit:
Azért készülly-el az útra,
Le kell menned a' Poklokra
Propter experientiam.

17.

Bizony rendes oraculum,
Felel Énás a' Szüznek,
Hiszem már e' spectaculum,
Ide 's tova hogy üznek;
Tán olly könnyű le Poklokra,
Mintha Pestről tsak Budára
Által kéne sétálni.

18.

De mivel már nints mit tenni,
Mond: ez útat meg-teszi,
'S ha ugyan tsak meg-kell lenni,
Jó szivvel is tselekszi;
Azzal passust kér az útra,
'S el-indula le Poklokra,
Boszszaankodik magába.

19.

Ballag immár hegyen völgyön,
Széles egész világba,
Kérdi soktól, hogy hirt vegyen,
Merre az út Poklokba;
Nagy fáradság után végre
Egy nagy füstös lyukhoz ére,
Kiből kénkő gőzölgött.

20.

A' Pokolnak kapujából
Tüzes kövek suhogtak
Fel ég felé, 's mint ágyúkból
A bombák szét pattogtak;
A' kapura fel-volt írva
Láng betűkkel szóról szóra:
Procul este profani!

21.

Itten Énás szentelt vizzel
Vet keresztet magára,
S azzal egybe bátor kézzel
Kap mint Vitéz kardgyára;
'S egy kis setét keskeny útat
Választ, 's mégyen, még le-juthat
Styx vizének partyára.

22.

A' vén Cháron itt hajóján
A' lelkeket hordozza,
Ennek látszik borzas haján,
Hogy a vénség porozza;
Egyébként a' vén otromba
Hajós mester olly goromba,
Mint egy Páter Gvárdián.

23.

Alig most is észre vette,
Hogy Énéás ottan áll,
Mindgyárt rútúl fenyegette,
Kérdvén tőle mit tsinál,
'S mért jött ide le Poklokra,
Nints szükség mond Spionokra,
Azért innét lódullyon.

24.

Akkor Énás a' passusát
Elé-veszi 's mutattya,
Mondván ő tsak Proserpinát
Udvarolni akarja;
Altra Cosa! felel a' Vén,
'S mosolyoga szemmel mérvén
Énéásnak nagy orrát.

25.

Mondván ilyen jó pass-portal
Hamar juthat tzéljához,
'S szabad az út éjjel nappal
A' szép Proserpinához;
Azzal tsónakjába veszi,
'S nem sokára által teszi
Styx vizein a' Vitézt.

26.

Itt a' parton egy nagy kutya
A' lelkeket mind leste,
'S kiknek erre vala úttya,
Láb ikrákba tsipdeste;
Ennek Énás szerentsére
Vete gyorsan jó előre
Egy kis szentelt bárány húst.⁵

27.

Szentelt húsnak már a' szaga
Szelidité a' kutyát,
Úgy hogy Énás ment marada,
'S követheté az úttyát;
'S megy is addig, még két útra
Talált, 's ott egy kő oszlopra,
Kire vala fel-metzve:

28.

Itt a' melly út megyen jobbra,
Viszen Elizeumba,
E' pediglen itten balra
Egyenessen Pokolba;
Énás előbb Pokol felé
Veszi úttyát, 's léptet-elé,
Még a kaput el-éri.

29.

Itt a Strázsa Heraust kiált,
Mellyre mindgyárt fegyverbe
Egy Legio ördög ki-állt,
Mind Granadir süvegbe;
Puska helyett a' vállakon
Tüzes ágyúk, 's oldalakon
Kard helyébe vas villák.

30.

E' Katonák mundérjokat
Igen frissen szabatták,
Csak az vólt tsúf, hogy tzopjokat
Al-feleken hordozták;
Egyébképpen Frantziásson
San Cülötte⁶ de fel párosan
Szépen paradiroztak.

31.

'S mihelyt Énást ki-kérdezték,
Honnét 's hová igyekeznek,
Lucifernek meg-jelenték,
'S passusát is bé-viszik;
Ki is mihelyt el-olvasta,
Maga tüstént reá írta:
Vidi,legi, frey passirt.

32.

Már most lehet bátorságba
Énéásnak el-járni,
'S mindent a' mi van Pokolba
Szemmel, 's füllel visgálni;
Leg-előbb is vezetettett,
Hol Belzebub törvényt tetet
A' kárhozott lelkekre.

33.

Egy fekete Palotába
Szoktak törvényt tartani,
Kinek már a' pitvarába
'Sirást, rivást hallani,
Mert a' kisdéd idétlenek
Itt bőgéssel éneklenek
Keservesen egy tuttit.

34.

Bellyebb láttya a' Birákat
Ülni egy nagy asztalnál,
Eskobárt, és Busenbaumot,
'S ezeknek a' láboknál
Egy auscultans fülel vala,
'S mellette egy agens álla
Nyitva tartott tenyérrel.

35.

Itt egy Ördög számár bőrre
A' vétkeket fel-jegyzi,
Ott a' másik már előre
A' taxát meg-nevezi;
Mit fizetnek kurvaságért,
'S hogy nyerhetnek gyilkosságért
Örök absolutiót.

36.

Énás itten nem mulatott,
Satis pro me gondollya,
'S azzal hamar el-ossantott,
'S a' mint megyen, szagolja,
Hogy valahol sütnék sültet,
A' szag után frissen léptet,
'S érkezik egy konyhába.

37.

Itt nem kevés tsudájára
Láttya miként forgódnak,
A' Szakátsok vatsorára
Sütnék, főznek Plutónak;
Pater Kochem köztök álla,
'S mindent szépen dirigála,
Mint fő Konyha mesterek.

38.

Az uzsorás lelkeiket
Gyenge lévnek készíték,
Prókátorok sziveiket
Tallérokka spékelték;
Egy Apátur kövér hasát
Ki-olvaszták 's zsíros kását
Főztek vele tótosan.

39.

Erőt adó jó levesnek
Egy Genie főtt mozsárba,
Jó keményen meg-tőretnek,
Főzik osztán kasztrolba
Pampuskákat szüz mellyekből,
'S rozsasz atyafi lelkeiből
Sütnék rostély petsenyét.

40.

Magok el-hitt nagy Urakat
Petit faschirtnak apríták,
Ama gazdag Praelátokat
Csávás lévbe pátzolták;
Füstös húsnak tányér-nyaló
Királyoknál fondorkodó
Kis lelkeket füstölték.

41.

Itt egy Poltront mint egy nyulat
Meg-spékelve sütöttek,
Egy szép Metreszt mint galambot
Töltött begygyel készíttek;
Amott a sok Kardinálok
Szép veressen mint a' rákok
Gusztiozva főzettek.

42.

Itt mellyesztve egy Menyetske
Ott egy Phillis nyárson áll,
Amott egy kis Ördögötske
Zukker pakkot iprikál;
Egy Tyrannust végre nyúztak,
Ember vérrel tele tosztak
'S gömbözt helyett fel-atták

43.

Már továbbá nem álhatta
Énéás a' martzongást,
Iszonyodva oda hagyta
Az ott való átsorgást;
'S megy Elisum szent völgyére,
Hol boldogok örömére
Tart örök Far-niente.

44.

Miket látott, érzett, hallott
E' szent völgyben Énéás,
Hadgyuk eztet, mivel szóllott
Már ezekről sok írás;
Lássuk inkább, hogy akadott
Az attyára, 's e' mit mondott
Jövendőrről fiának.

45.

Szinte mikor száját tátya
Egy piatzon a' Vitéz,
Egy valaki meg-szólította,
Ő is frissen arra néz,
Hát az attyát egy kortsmába
Láttya, 's ugrik a' nyakába,
Mond: te vagy é Anchises?

46.

Csak a' lelke, mond Anchises;
'S meg-öleli Énéást,
Mond: ez nékem igen kedves,
Hogy láthattuk mi egymást,
Már most gyere más szobába,
S ott Camera Obscurába
Lásd jövőendő fiaid.

47.

Nézd ama két Kisdedeket,⁷
Kik még dajka nyakába
Tsüggedeznek, tudd ezeket
Még valaha Rómába
Igy mint pelhes gyermekeket
Fel-szentelnek, 's Püspököket
Teremtenek belőlök.⁸

48.

E' pediglen mint az attya⁹
Hires Pápa fog lenni,
Amazt ismét még az annya¹⁰
Pápaságra emeli;
Ennek pedig, mivel szokás,¹¹
Még mint gyermek Isten botsáss
Pantófliját tsókollyák.

49.

E' kevélyen praetendállya,
Hogy ő egész Világnak
Tsak egyedül a' Királlya,
'S Ura minden Királynak.¹²
Annak pedig uralkodó
Horgas orrán plenitudo
Potestatis ki-tettzik.¹³

50.

Ez alatt fog fel-állani
Ama szent Jubileum,¹⁴
'S mindenfelé fog hallani
Nagy zengéssel: Te Deum
In aeternum laudamus,
Szent, szent, szent Bonifacius,
Qui nihil Boni fecit.

51.

Amaz dispensációkkal
Kereskedik széltébe,
'S úgy az abszolutiókkal
Lép jó pénzért tserébe,¹⁵
Ama végre reá unnya
Magát, 's pénzért el is adgya
A' szentséges Tyarát.¹⁶

52.

Hát még ez a nagy Cossa faj,¹⁷
Ki is előbb életit
Mint tengeri híres Tolvaj
Kezdi, 's teszi érdemit;
Ezt Pápának ládd választják,
De ismétlen degradállyák
Postilion legénynek.

53.

Ama pedig mint Julius¹⁸
Caesar magát tettetli,
Et in Pontificalibus
Armádáját vezeti;
'S meg-mutattya a' Világnak,
Hogy trutzára Szent Irásnak
A' mi másé kívánnya.

54.

E' pennával dirigállyá¹⁹
Egész Világ mivoltát,
'S Királyoknak decretállyá,
Ha el-nyerik Asiát;
'S a'még azok ott várakat
Vivnak, addig jószágokat
Itt a Papok el-vivják.

55.

Nézd ott azt a' nagy szakállost
Ki olly rútul tekinget;
E' kardjából Hóhér pallást,
A' mint látni, készített;
'S egy leg-nagyobb monumentet,
Kit valaha ember tsak tett,
Készit maga magának.²⁰

56.

Im ez áldott bölts elmével²¹
Mindent vissza-engedne,
Mit valaha Róma vett el
Tőlük, hogy ha lehetne;
Ez restségnek szentelt napit²²
Kevesiti ünnepeit
Az emberek javakra.

57.

Mind ez után, mond Anchises,
Lassan lassan ki-derül,
Az egy ész lesz győzdelmes,
Bigotria el-merül,
'S olyan idő fog támodni,
Kiben többet meg-tapodni
Egy Koronást nem lehet.²³

58.

Imé Fiam meg-mustráltam
A' jövőendő Fiaid,
'S mindenképpen demonstráltam,
Mi még éri Országid;
Már most tőlem butsut vehettz,
'S honnét jöttél vissza mehettz,
Pax te véled Fiatskám.

59.

Ezzel Fiát kézen fogja,
'S ki-vezeti az útra,
Ládd e' úgymond, és mutatja,
Ott találsz két Kapura;
Egyik ragyog gyémántokkal,
Másik rakva van szarvakkal,
Ez lesz Fiam az utad.²⁴

60.

Azzal szépen el-bútsuzik
Énéás az apjától,
'S szerentséssen ki-érkezik
A' Világra Poklokból;
Itt egy nagy szél fel-ragadta,
Kajetáig mindég fúttá,
Hol most szegény nyugodjon.

JEGYZÉSEK

Negyedik könyv

¹ Hajó Kormányzó.

² Fegyveres Tárház.

Ötödik könyv

¹ Obvertunt pelago proras, tum dente tenaci

Anchora fundabat naves, et litora curvae

Praetextunt puppes. — — *lib. VI. v. 3. seq.*

² — — — Quin protinus omnia

Perlegerent oculis — — — *lib. VI. v. 33. seq.*

³ Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit. *lib. VI. v. 37.*

⁴ — — — In regna Lavini

Dardanidae venient. — *lib. VI. v. 84. seq.*

⁵ — — — offam

Objicit. — — *lib. VI. v. 420. seq.*

⁶ Nadrág nélkül.

⁷ Qui Juvenes quantas ostentant aspice vires. *lib. VI. v. 771.*

⁸ Vermandói Gróf Herbert 925-dik esztendőben Hugó öt esztendőös fiát X. János Pápa ált
Érseknek consecráltatta; nem külömben IV. Sixtus Aragoniai Ferdinánd Királynak ágyassától va
fiát még hat esztendőös korába saragossai Püspöknek választotta.

⁹ Silverius Pápa Hormisdás Pápanak fia volt.

¹⁰ Ama hatalmas Marósia 931-dik esztendőben 25 esztendőös fiát XI. János név alatt Pápanak
választotta.

¹¹ IX. Benedek, a'kit 1033-ik esztendőben Pápanak választottak, tsak 12 esztendőös volt.

¹² — — super et Garamantas et Indos

Proferet Imperium. — *lib. VI. v. 794. seq.*

¹³ I. Theodorus nevezte magát elsőbben Pontifex Summusnak.

¹⁴ VIII. Bonifácus alatt kezdődött az első Jubileum.

¹⁵ X. Leo és XXII. János alatt állott-fel Taxa Cancellaria et Paenitentiaria Apostolica.

¹⁶ IX. Benedek VI. Gergelynek el-atta a' Pápaságot 1500 Livres Deniersért.

¹⁷ Quis — — tacitum — te Cosse relinquat? *lib. VI. v. 841. XXIII.* János születése neve Coss
vala; ez ifjúságába tengeri tolvaj vólt, 's minekutánna a' Constantiai Conciliumba a' Pápaságba
ki akarták vetni, 's már vigyázat alatt is vólt, Postilionos köntösbe ki-szőkött.

¹⁸ — — hic Caesar et omnis Juli

Progenies — — *lib. VI. v. 789. seq.* II. Julius Pápa személyesen ostromlotta Mirandolát.

¹⁹ III. Innocentius.

²⁰ V. Sixtus, hogy emlékezete örökre fel-maradjon, ama hires Obeliscust, kit Caligula Rómáb
hozott, fel-álltatta. — utcumque ferent ea facta minores, Vincet amor — laudumque immens
cupido. *lib. VI. v. 822. seq.*

²¹ XIV. Clemens.

²² Otia qui rumpet Patriae. — *lib. VI. v. 813.*

²³ Sándor Pápa I. Friderik Tsászárnak, a'mint az 1177-dik esztendőben az excommunicatióból
fel-oldozta, a' nyakára lépett és azt a zsoldárt énekeltette: super leonem et aspidem incedes, e
conculcabis catulum, leonem et draconem.

²⁴ — — — quarum altera fertur

Cornea — — *lib. VI. v. 893. seq.*

VIRGILIUS ÉNEÁSSA

kit

Blumauer
németre travestált,
most magyarosan
Szalkay Antal Úr
által öltöztetett

HARMADIK RÉSZ

Hatodik Könyv

Blumauernél
Hetedik.

Miként érkezett meg a' jámbor Vitéz sok fáradság
után Látziába, 's melly iszonyu hadakozás
támadott egy kiss bolognézer kutyátska miatt.

1.

Mihelyt Énás ki-nyugotta
Magát, dobot üttete,
Vitorlyáit fel-vonatta,
Áldozatit meg-tette;
Azzal egygyet kurázsira
Hörpentenek, 's mennek útra,
Szél és Tenger favorál.

2.

De tsak hamar kiki rémült,
Egy Szigetet szemlélnék,
Kiben roppant Kastély épült,
'S volt lakhelye Círcének,¹
Ez ördöngős éltet éle,
Azért minden ember féle
Közelitni hozzája.

3.

Madam Circe itt gyakrabban
Mulatságnak okáért
Változtattya állatokban
Embereket tréfáért;
Itten senki nem mentheti
Magát, mert ő tsak neveti,
'S metamorphozírozza.

4.

Itt mint pintyek énekelnek
Két nagy Eminentziák,
Istállóba nyeritenek
Hat szép Extzellentziák;
Balha képben itt ugrándoz
Egy Kadét, 's ott aportiroz
Egy szép Abbé mint pudli.

5.

Mint patsirta tsiripdegéi
 Itt egy Anglus Urfitska,
 'S ott egy Belga bög, 's mendegél,
 Mint enervált vén bika;
 Frantz Gavallér jó kedvébe
 Kartsu vékony agár képbe
 Egy nyúl után erede.

6.

Ott mint kevély pujka kakas
 Egy Hidaligus sétálgat,²
 'S itt egy Muszka mint egy farkas
 Alattomba lappangat,
 'S ha jól reá nem vigyáztak
 Az ott levő több állatok,
 Mindent praedált számára.

7.

Egy Lengyel mekeg mint a' jüh,
 Gyapja, bőre le-nyúzva;
 Egy Német mint majom fiú
 Ül, 's módikat majmozza;
 Szamár képbe meg-rivallik
 Egy Olasz, és jókat ugrik,
 Cosa-rára tántzot jár.

8.

Egy Magyar is itt aggódik
 Egy nagy lántzon mint medve,
 Mindenekre agyarkodik,
 De mozdulni rest kedve;
 'S noha szeme rútúl forog,
 Tsak magába bömből 's morog,
 Nyalogattya a' talpát.³

9.

Mind ezeket tudván a' Nép
 Nagy jetségbe valának,
 Hogy ők is itt valamiképp
 Ökrökké ne váljanak;
 Minden módon igyekeznek,
 Hogy jól távol evedzenek
 E' babonás Szigettől.

10.

Vénusnak is gondgya lévén,
Hogy segítsen a' Fián,
Ezért mindent félre tévén,
El-indula pirotsán;
Még Éolus észrevette,
Már egy tsókkal köszöntötte,
'S kéri Fián segítsen.

11.

Egy szép aszszony édes szókkal
E' világon sokat tett,
Hát még egy pár szives tsókkal
Vallyon kit nem győzhetett?
Éolus is példa ebbe,
Mert kész mindgyárt nagy izibe,
Botsát jó szélt Énásnak.

12.

Már lobognak a' vitorlyák,
Fúj a' jó szél dél felé,
A' tengert is a' nagy gallyák
Hasogattyák két felé;
Utat nyitnak, 's egyenessen
Igyekeznek jó sebessen
Itáliát el-érni.

13.

Most az egyszer nem tsalattak,
Mert tsak hamar szemlélték
A' partyait, 's hálát attak,
Hogy tzéljokat el-érték;
'S hol a' Tybris meg-öleli
A' nagy Tengert, ott kötteti
Ki hajóit Énéás.

14.

'S mihelyt minden rendben áll,
Egy zászlóval kezébe
Énéás a' partra szálla.
'S mond: Constantin nevébe,
A' kitől van Donátióm,
Hogy ez Ország Successióm,
El-foglalom de Iure.

15.

De most hallunk nagy dolgokat,
Lesz iszonyu vér ontás,
Miként pusztit országokat
'S nemzeteket Énéás;
Eztet tüstént le-irom, tsak
Engedgyetek, hadd szippantsak
'S gondolkodgyam felölle.

16.

Akkor tájban uralkodott
Látziába Latinus,
Ez a' Király evett ivott,
'S Férfi vólt quae maribus;
'S igen több jót e' Világon
Ki-vévén egy szép leányon
Más egyebet nem tsinált.

17.

E' szép Király Kis-aszszonyról
Bizvást lehet mondani
Mind azt, a' mit a' Vénusról
Szoktunk szépet hallani;
Angyal lélek szép testébe,
Lakik Amor két szemébe,
Isten remek munkája.

18.

Ezt a' Király leánykáját,
Mivel már ért, 's szép vala,
Sok nagy Király mint mátkáját
El-jegyezni gondolta;
'S mivel ő volt Successora
A' trónusnak, minden módra
Igyekeztek el-nyerni.

19.

De az annya, ki nevéről
Amátának hivatott,
'S kitől a' Nép minden felől
Mint Ördögtől úgy futott,
Már ez régen el-végezte
Ő magába, 's el-intézte
Leányának a' férjét.

20.

Hertzeg Turnus vólt választva,
Izmos tsontos testire,
Ennek fel-állt a' bajúsza,
Sok unokát igire;
Igaz, hallott sok rozs szájból,
Mintha Apja Liberjából
Készült voln' ez Hertzegfi.

21.

De a' magas Olympusba
E' plánumot nevetik,
'S a' Királynak egy álomba
Az istenek jelentik,
Hogy Énéás lészen fia,
'S a' leánya pantóflia
Még sok Királyt rettent meg.⁴

22.

Azon közben Énéásnak
Követi el-érkeznek,
Kik előbb is a' Királynak
Jándékokkal kedveznek;
Meg-tisztelvén a' Fej'delmet,
Azzal kérnek engedelmet,
Beszédjeket így kezdik:

23.

„Ó te nagy Serenissime!
Ki előtt le-borúlunk,
Halgasd meg benignissime,
Amit szépen kóldulunk;
Mi olly sokat nem keresünk,
Kevéssel is meg-elégszünk,
Add által az országod.

24.

„A' mi Urunk hires Vitéz,
Énéásnak nevezik,
Jó termetű, beszéde méz,
'S jámbor hogy ha aluszik;
De ha egyszer meg-haragszik,
Akkor mingyárt szomjúhozik
Vér helyébe Sámpanert.

25.

„'S ha jól ivott, mindent ront vág,
Mint egy pajkos Jurista,
Sok kávéház a' bizonyság,
Azért ne vedd tréfára;
Mi is immár rég kóborlunk,
Ideje már, hogy nyugodgyunk,
Domine exaudi nos.”

26.

A' vén Király ide 's tova
Ireg forog székebe,
'S szint úgy tetszett, mintha szava
El-állt volna jettibe;
De egy kevés idő múlva
Helyre jövé 's mosolyogva
Ad ilyen kegyes választ.

27.

Értvén szives szándéktokat
Nem ellenzem semmibe,
Köszönsétek Uratokat
Látziának nevébe;
'S mondgyátok, hogy alig várom,
Hogy láthassam, bé-nem zárom
A' pintzémet előtte.

28.

Ő léssen, a' kit istenek
Jelentettek álmomba,
Hogy vőm léssen, igértének
Áldást véle házomba;
Mond: leányom is szivessen
Várja, 's kéri, hogy siessen,
'S tegyen hamar ipának.

29.

Mind ezekre a' Követek
Meg-hajtották magokat,
'S a' Királytól butsút vettek,
'S azzal vissza úttyokat
Vették, 's tértek e' jó hírrel
Az Urokhöz, ki örömmel
Hallya követségeket.

30.

De mind ebbe kevés haszon,
'S még addig sok viz foly-el,
Még Énéást Júnó aszszony
Kegyelmébe venné fel;
Most is mihelyt meg-értette
A' végezést, már fel-tette,
Hogy gántst vet közibe.

31.

Egy darabig szobájába
Sétál, 's törli homlokát,
Tépelődik ő magába,
Hogy lelhetné jó okát,
Hogy e' kötést gátolhassa,
'S ez által meg-mutathassa
Vénus ellen boszszuját.

32.

Nem, nem, úgymond, bár mit tsinál,
'S törje Vénus elméjét,
Én ellenem nem triumfál
E' szemtelen rosz Loqué,⁵
'S jaj Uramnak, hogy ha fogná
Pártyát, bizony ki-szaggatná
Saját kezem szakállát.

33.

Azzal tüstént fel-tzítálá
Poklobból a' Fúrjákat,
'S ni' tsak alig parantsolá,
Már mutattyák magokat;
Mind a la mod' frizírozva,
Ezer kigyók kondorodva
Sziszegtek a' fejeken.

34.

Sárkány vérrel pettegetett
Vipera szín köntösben
Ki ki fáklyát emelgetett
Égő lánggal kezében
'S ha szájokat ki-tátották,
Mint az Etna ugy okátták
A' tűz szikrát torkokból.

35.

E' gyönyörű Leánykákra
Bizza Júnó most magát,
S küldi őket Látziára,
Mint haragos ostromát,
Mondván nekik: eridgyetek,
Ezer veszélyt 's bűt vigyetek
Énéásnak fejére.

36.

A' vén Királyt és Énéást
Uszíttsátok egymásra,
Gerjeszszetek nagy vérontást,
Szálljon romlás romlásra;
Lárma hangzon trombitákból,
Halál költse fel álmokból
Trója szökött kölykeit.

37.

Amátának meg-sugjátok,
Hogy leányát ne adgya
Egy fattyúnak, 's meg-hadgyátok,
Arra legyen a' gondgya,
Hogy Énéást el-fogassa,
'S ő kegyelmét castráltassa⁶
Meg egy kitsint érettem.

38.

Szárnyalnak már a' Fúriák
A' Látzia Megyékbe,
'S mint a polyvát szint úgy szórják
A' hartz vágyást szívekbe;
De kiváltképp' a' Királynét
El-készítik, 's mennek innét
Egyenessen Turnushoz.

39.

A' Királyné hogy értette,
Hogy az Ura leányát
Énéásnak el-igérte,
'S nem is kérte szándékát,
Mint puska por fel-lobbana,
Az Urára bé-rohana,
'S mond tsipőkre tett kézzel:

40.

No te vén dög szégyeld magad,
Hát tőled ezt érdemlem,
Hogy el-igérd a' leányad,
'S eltítkollyad előlem?
Azzal kapja haragossan
A' Contractust, 's jó fontossan
Szája körül tsapdossa.

41.

Mondván: tanully emberséget,
'S tök fejedbe bé-vegyed,
Másszor olly jó feleséget
Mint én, tsúffá ne tegyed;
A' leányát azzal kapja,
'S egy Klastromba bé-zárattya
Tévén kemény rendelést.

42.

Azonközben a' Fúriák
Turnusnál sem henyélnek,
Egy álmában meg-mutattyaák,
Hogy fia lesz veszélynek,
'S ha nem siet, másé leszén,
A' kit tartott kézen készen,
Tudn'illik szép Livia.⁷

43.

Mert úgy tetszett az álmába,
Mintha látná Énéást
Szép Livia szobájába,
Hol szerelmes ajánlást
Tészen, 's tsókkal bizonyította,
Hogy mint angyalt úgy imádgya,
'S holtig lesz hiv szolgája.

44.

Láttya miként demontállya
A' kendőt szép mellyéről,
Melly hevensen attakállya
Egész frontyát előlről,
Miként hágja a' Redoutat,
Minden felé hogy nyit utat,
'S avandziroz előre.

45.

Láttya viszont, miként hátrál
A' szép leány, 's esdeklik,
Még végtére kapitulál,
'S kanapéra hanyatlik;
Láttya tovább, 's jaj mint érzi,
Hogy már Énás ki is szegzi
Mint egy victor zászlóját.

46.

Meg-álly, kiált itt mérgébe
Turnus, azzal álmából
Hirtelenül fel-ébrede,
'S talpra ugrik ágyából
Mondván: Isten, mit kell érnem,
Egy kóborló én belőlem
Szarvast akar tsinálni.

47.

De tsak várj, mond, meg-fizetek,
'S lakadalmat számodra
Bizony ollyat majd készitek,
Hogy fel-róvhadd örödra;
Azzal tüstént hévségébe
Egy stafétát küld, a' kibe
Énást hartzra tztállya.

48.

Mihelyt látták a' Fúriák,
Hogy Turnus el-készüle,
Ezzel ötet oda hagyták,
Ki ki tovább repüle,
A' Trójai Vitézekbe
Bújnak, 's költnek szíveikbe
Mindennémü zürzavart.

49.

Egy szóval már semmi hátra,
Fel-bomlott az egygyesség,
Minden sziv vágy tsak a' hartzra,
Nem tetszik a' békesség;
Lássuk immár hogy kezdődött
Az első hartz, 's hogy vesződött
Énás még sok ideig.

50.

Amint vala Énéásnak
A tábora fel-verve,
Iránta egy vén Dámának
Kastéllya volt épülve;
Erre szokta Askán Urfi
Leg-többnyire uttyát venni,
Ha vadászni indula.

51.

Már pediglen a' vén Dáma
Tart vala egy kis kutyát,
A'kit igen kedvel vala,
'S jobb szerette mint Urát,
Bolognézer volt fajtáról,
Lompos szőre a' nyakáról
Fodorodott térdig le.

52.

Minden regvel e' kis kutya
A' Dámával kávézott,
Uraság volt állapotya,
Minden tőle tartózkodott;
Estve sokszor bolházgatták
Egymást, — 's viszont nyalták falták
Mint a' Rátzok az ikrát.

53.

Egész ház nép in Corpore
A' kiss kutyát tisztelte,
'S ha ki-futott a' mezőre,
Egy szolgáló kisírte;
Egykor önnön nagy vesztére
El-baktatott jó meszszi
Kergetvén az ürgéket.

54.

Askán Urfi szintén akkor
Ment volt arra vadászni,
Egy átkozott nagy komondor
Utánn ered, 's hajhászni
Kezdi a' kis bolognézert,
Kit hogy el-ért, a' földhöz vert,
'S rútúl kezdi nyaggatni.

55.

Nosza lárma a' Kastélyba,
Alig észre hogy vették,
A harangot a' toronyba
Egybe félre verették;
A vén Dáma egy üszögöt
Ragatt, 's mint a' marha bőgött,
Hogy kutyáját ne hadgyák.

56.

Minden tseléd fegyvert ragad,
Neki hartzra hevülnek,
Egész ház nép egybe szalad,
Vágni, ölni készülnek;
Ki ezt, ki azt kapja frissen,
Kiált a' vén hogy siessen
Kiki mennél hamarább.

57.

Leg-előbb is a' Szakátsné
Kap egy nyársat kezébe,
'S mint a' matska ugrik elé,
Körmöl pökdös mérgébe;
Askán Urfit tüzzel vassal
Fenyegeti, 's forró lúggal
Készül fejét meg-mosni.

58.

Béresek is elő-áltak
Ki-fent éles fejszékkal,
A' Tséplők is ki-rukkoltak
Kemény nyelvű tsépekkal,
Kotsis, Lovász vakarókkal,
Az Inasok szék lábakkal,
'S a Szolgálók seprőkkel.

59.

Nyomúl immár rikoltással
Askán felé a' nagy had,
Fenyegetik vég romlással,
Hogy ha meg-áll, 's nem szalad;
Látván Askán, hogy nem tréfa,
Ő sem késett, egybe hívja
Gyorsan kürtel kutyáit.

60.

Meg-ütközik rettentő képp
Mind a' két rész sebessen,
Mindenfelé szaggat, és tép
A' sok kutya mérgessen;
Gatyát, pendelt el-szaggattyák,
Mint nyulakat szintugy hajtyák
A' vén Dáma táborát.

61.

Már továbbá nem álhatták
Az Amazon Vitézi,
A' hartz helyet oda hagyták,
'S kiki inkább azt nézi:
Sebes futva hogy érhesse
A' vár kaput, 's hogy menthesse
Meg a' bőrét a' fogtól.

62.

Mind az által a' tsatába
Sok leány vér öntődött,
A' Szakátsné fazekába
Egy nagy lyuk bé-lövődött;
A' vén Dámát farba rugták,
Egy szép frajját jól meg-szurták
Ágyékától nem meszsze.

63.

Igy lett vége a' nagy hartznak,
De más felől érkeze
Látzia nagy Királynak
Hertzeg Turnus levele,
A'kiben is hirül adgya,
Hogy készen áll már a' hadja,
Énás ellen meg-indul.

64.

A' vén Király mindgyárt bé-vett,
Hogy e hirt fel-olvasták,
De ugyan tsak rendelést tett
Mint valaha a' Belgák,
'S egész széles országába
Meg-hadgya, hogy templomokba
Imádságot tartsanak.

70.

A' nyugovás jól tudgyátok
Vólt mind eddig a' dolgom,
De hogy ti úgy óhajtyátok
A' vérengzést, sajnállom;
Mind az által ti lássátok,
Üsse ménkő koronátok
Eb lelkü nagy számari.

71.

A' sessiót ezzel végzi,
'S azzal mégyen dolgára,
Látván ezt a' Ministeri
Vótizálnak a' hartzra;
'S azzal egygyütt ki-is irnak
Az Országnak, hogy adgyanak
Donum gratuitumot.

72.

Nosza tüstént mindenfelé
Látni hartzra készülést;
Dob, trombita elébb elé
Hirdeti a' fel-ülést;
Illy nagy hadi készületet,
A' miolta teremtetett
E' Föld, egy vak se látott.

73.

Több száz ezer embereknek
Mindgyárt mundért szabatnak,
'S mihelyt kész vólt, el-küldenek,
'S katonákat fogatnak,
'S a' ki nem fért a' mundérba,
Azt két hétre árestomba
Tették száraz kenyérre.

74.

Magok nagyobb védelmére
Sok száz ezer sántzokat
Ásattak, és mind ezekre
Helyheztettek ágyúkat.
Templomokból kaszárnyákat,
Az Actákból patronokat
Parantsoltak készíteni.

75.

Vasból, rézből, és ólomból
Fegyvert, ágyút formálnak,
Nyársból, spékből, vas villákból
Bagnétokat tsinálnak,
Vas derekat vas fedőkből,
'S Tsányi görög nagy dinnyékből
Sisakokat faragnak.

76.

Egész Ország fel-zúdúla,
Mihelyt dobot ütöttek,
Szingy neki bolondúla
A' nép, 's hartzra siettek;
Minden státust, tzéht, és rendet
Az újsághoz nagy szeretet
Pátrióttá teremtett.

77.

A' varga tzh leg-előre
Ki-áll forró szurokkal,
Ezt követte nyakra főre
A' sok szabó ollókkal,
Ezek után a' többi tzh
Szép rendekbe mint a' raj méh
Mentek kiki zászlókkal.

78.

Vagy tiz ezer sir ásókat
Sappóroknak rendelték,
'S a leg-jobb Prókátorokat
Spionoknak eskették;
'S nehéz lovas katonáknak
A' Káptalan Pap Uraknak
Parantsolták fel-ülni.

79.

Hadi taktik bizattatott
A' jó kóta írókra,
A' Kofákra hagyattatott
Vigyázni az ágyúkra;
'S hogy egyszersmind kaphassanak
Feld Marschalt is, promulgálnak
Mindenfelé Concursust.

80.

Hát ah! vallyon ki írhatná
A' gyűlevész sok népnek
Meg neveket, 's ki mondhatná
Kik a' hartzra ki-lépnek?
Nem más, tsak te kedves Músám
Teljesithedd, fogván Pennám
Gyenge fehér kezedbe.

81.

Meszsze földről el-érkeztek
Baschkirok, és Tschuhwaschkok
Tschautschuták is el-jövének
Egyetemben Kislbaschok;
Tschetschengoták, Jukagirok,
Mikschesek és Nogaisok,
Vezérek volt Toktamis.

82.

Metscherék is mind fel-keltek,
Kannibalok kísérték,
Kik tsak ember hússal éltek,
A foglyokat meg-ették;
Végre jöttek szép pompával
Danolgatva egy dudával
A' városi Kuffantók.⁸

Hetedik Könyv

Blumauernél
Nyoltzadik

Miként megyen a' jámbor Vitéz Evander Királyhoz segítséget
kérvén tőle a' hadakozásra, 's melly tsuda dolgok történnek
véle az utazásába.

1.

Mind ezeket Argus szemmel
Nézi Énás, 's rettene,
Melly nagy hadi készüllettel
Igyekeznek ellene;
Búsul szegény, nagy bújába
Megy aludni az ágyába
Bizván dolgát Vénusra.

2.

Mit én, dunnyog ő magába,
Törjem sokat magamat?
Anyám küldött Látziába,
Ő végezze dolgomat;
Azzal fordul neki falnak,
'S áldozatul Morfaeusnak
Hortyog egy szép Concertet.

3.

Látván Vénus, hogy a' fia
Gondolkodik tsak könnyen,
'S a' madarat sülvé várja,
Hogy szájába repüljön,
Mit tud tenni szégyenére,
Tsak fel-készül védelmére,
'S meg-jelenik álmába.

4.

Mondván: Fiam! ne búsullyál,
Közel vagy a' tzélodhoz,
Tsendes szívvel bár nyúgodgyál,
Most a' kotzka hatot hoz;
Itt a' Tybris vize partyán
Fog Kastélyod, a' Vatikán¹
Rémülésre épülni.

5.

'S a'hol találsz egy nagy makkfát,
Hol egy disznó hizlallya
Harmintz tarka kis malatzát,
Ott épülni fog Róma;²
'S szintúgy, mint most ezek híznak,
Maradékid hízni fognak
A' körmötzi makkokon.

6.

Most pediglen hogy néppel is
Segitselek, szükséges,
'S el ne mulaszd semmiben is
Hogy a' hartzra ki-léphess;
Erigy tüstént túl a' Vizen,
Egy raj Tzigánt találsz készen,
Evander a' Királyok.

7.

Igy szól Vénus a' fiával,
'S azzal szépen ágyából
Fel-költi egy jó fritskával
Méllyen merült álmából;
Mint a' villám úgy fel-ugrik
A' nagy Vitéz, 's térdre esik,
Hálát ad a' jó hírért.

8.

Azzal nem is késik tovább,
Gyorsan ül egy hajóra,
Siet, hogy mennél hamarább
Túl érhessen a' partra;
Hajósokat mind biztattyá,
Bort, pénzt ígér, 's maga tartya
A' Kormánt a' kezébe.

9.

Nem sokára el-is érik
Tulsó partyát a' Viznek,
Hol a' hajót ki-tzöveklik,
'S a' szárazra ki-lépnek;
Olajfa ág a' kezébe³
Énéásnak, 's eleibe
Siet maga Királynak.

10.

Kit is igen szép szavakkal
Köszönt, 's kéri tekintse
Meg kérésit, 's katonákkal
Most az egyszer segítse;
Mond: ha anyám nem hazudott,
Már előre fel-biztatott,
Hogy te lészel pártfogóm.

11.

Igaz, hogy most szegény vagyok
Mint a' templom egere,
De ellenben igen nagyok,
Miket Anyám ígére;
Im a' kezem rá Evánder,
Legyek akkor egy gazember,
Ha veled nem osztózom.

12.

Annyi mint az, felel erre
A' jó Király, 's fogadja
A' vén Tzigány ősz fejére,
Hogy már készen áll hadja,
'S merre tetzik el-viheti,
Örvend, ha őt segítheti
Illy szükséges dolgába.

13.

Bizony illy nagy emberséget
Mond Énéás nem véltem,
'S Tzigányoknál segítséget
Illy hamar nem reméltem;
De most látom igaz mondás:
A fekete földben áldás
Lakik, 's terem jó búza.

14.

Azzal ülnek az asztalhoz,
Vendégséghez kezdenek,
Egy Chórus is muzsikához
Fog, 's már vigan zengenek
A' hegedük, mert itt vala
Bihari, Bandi, 's vén Zsiga,
Azár, Jankó Kapóval.

15.

Itt a' földön még mind ezek
Illy rendibe folynának,
'S Evandernél a' Vitézek
Vendégségbe volnának,
Addig Vénus az ágyába⁴
Borul férje vén nyakába
'S kezde ilyen beszédet:

16.

Hallod édes vén szuszogóm!
Most az egyszer segítsél,
Tudom tsak te vagy pártfogóm,
Azért kérlek készítsél
Egy olly pántzélt, kit más fegyver
Meg-nem járhat, 's által-nem ver,
Kurázsira fiamnak.

17.

Hiszem mindég jó férj voltál,
Másoknak is meg-tetted,
Ha kértenek, mindent attál,
Nékem is hát meg-tehedd;
'S tovább hogy ne szálljak sokat,
Imé adok egy szép tsókat,
Ez hevitse szivedet.

18.

Mint szikrától a' puskaapor
Mint a' villám lobban 's gyúl,
Úgy a' tsóktól gyorsan fel-forr
Vulkán vére 's meg-mozdúl,
Vén testiben minden ere⁵
'S a' pulsusa szintúgy vere
Mint fiatal legénynek.

19.

E hévségbe meg-esküszik,
Hogy mit Vénus tőle kér,
Mindent szivből meg-tselekszik,
A' mi tőle tsak ki-fér;
Azzal egymást megölelték,
'S az északát jól töltötték,
Még a kakas meg-szállalt.⁶

20.

Derül immár halkan halkan
Fel a' hajnal homályból,
'S véle együtt a' vén Vulkán
Ki-költözik ágyából,
'S mihelyt magát meg-mozsdotta,
Imádságát el-mondotta,
Megy azzal a' műhelybe.

21.

Aetna tüzes mély gyomrába
Van Vulkánnak műhelye,
Hol szüntelen mint pokolba
Nem fogy tűznek ereje;
Itten szokták, mint hallani,
A' sok fegyvert fabrikálni
A' Vatikán számára.

22.

Itt a' fúvó tele vagyon
Fanatismus szellővel,
Éjjel nappal fúj ez nagyon,
Sokan húzzák erővel;
Itt dörgéssel kalapállyák
Hit paisát, 's ki-tzifrállják
A' nagy Theológusok.

23.

Itt a' félig sült Cyclopsok⁷
Egy pogány fejt a' fültön
Irgalmatlan meg-ragadtak,
'S kalapállyák az üllön;
Izmos kézzel pöröllyöket
Könnyen hánnyák 's ütéseket
Olympusba hallani.

24.

Ez iszonyú mély örvénybe
Sántikálva bé-toppan
Vulkán gazda, 's a' műhelybe
Lesz tsendesség leg-ottan;
Kiki mindgyárt a' sapkáját
Emelinti, 's a' gazdáját
Jó regvéllel köszönti.

25.

El-fogadván, mond: még mára
Jó legényim hallyátok
Énéásnak a' számára
Egy olly pántzélt tsináltok,⁸
Kit golyóbis meg-nem hathat,
'S kiben bátran meg-maradhat
A' mi hires Vitézünk.

26.

Még ma legyen el-készülve,
Mert már holnap ládába
Delizsántzon petsételve
El-kell küldnöm Rómába,
A'hol is már alig várják,
Mivel ottan consecrálják
Három tonna aranyért.

27.

Nosza mindgyárt hozzá fognak,
A' nagy fuvó meg-indul,
A' Cyclopsok forgolódnak,
Egész Aetna tűzbe gyúll;
Mindenfelé kopátsolnak,
A' sok szikrák ugrántsolnak,
'S perzselik a' bőröket.

28.

Vasat rézzel forrasztanak
'S a' pántzélt úgy formálják,
Aranyt, ezüst olvasztanak,
Azzal szépen tzifrálják;
A' vén Vulkán e' közt forog
'S fáradságtól szintúgy tsorog
A' verejték órrából.

29.

Azonközben Evandernél
Mind tsak vigan mulattak
A' Vitézek, 's a' jó bornál
Sok váratat fel-dúltak;
Már előre mind le-vágták
Turnus hadját, 's el-foglalták
Ketskemétig Látziát.

30.

Ki ezt, ki azt tanátsollja,
Némelly akar defensiv
Hadakozni, más javallya,
Hogy tsak rajta offensiv;
Végre azon meg-nyúgodtak,
Mivel már ma sokat ittak,
Hogy ezt hagygyák másszorra.

31.

Azzal kit kit szobájába
Karon fogva vezetnek,
Az inasok nyoszolyába
Szép tsendessen fektetnek;
Némelly kért még jobb álmra
Egy kantsó bort, 's opiumra
Nem volt osztán szüksége.

32.

Másnap Énás jókor regvel
Fel-kelt, 's megy a' Királyhoz,
Kit a' Király fogad kedvel
'S le-ültet a' kávéhoz;
Kérdi tőle, hogy nyúgodott,
'S Látziáról mit álmodott,
'S más több ehez hasonlót.

33.

Erre Énás mind meg-felel,
'S azután kezd bútsúzni,
Mond: hogy neki már menni kell,
'S egyszersmind meg-köszöni
A' Királynak kegyességét,
'S mond: ha Isten engem segít,
Meg-hálálni igyekszem.

34.

A' vén Király viszont erre
Kézét nyujtván szivesen,
Mond: szerentse akár merre
Kivánom hogy vezessen;
Hanem mégis utóllýára
Kérnélek egy barátsággra,
Vidd fiamat magaddal.

35.

Azt akarnám, hogy alattad
Ember lenne belőle;
Sokat mondnak (tán hallottad)
Már is mások felőle;
Igaz: jól is neveltetett,
'S különös nagy progressust tett
A' biliárd játékban.

36.

'S ki gondolná, halld tsak kérlek,
Melly nagy bátor szívvél bír,
Haragjától én is félek,
Mert mérgébe mindgyárt sír,
'S akkor tüstént agyarkodik,
Ki-tzifrázva káromkodik,
'S rendre veri inassit.

37.

Minden nap a' Teátrumba
Megy más ujjabb köntösbe,
Mesterséges a' játékba
Ha pénzt tud más zsebébe;
A' módikat rafinálni,
Magát jól ki-parfumálni
Senki jobban nem tudgya.

38.

Nagy Úr módra viszi dolgát,
Köznépre nem figyelmez,
Nemes embert mint a' szolgát
Széltibe tsak kigyelmez;
Igaz az, hogy féltem olykor,
Ne talán tán azért egykor
Ki ne vessék eb módon.

39.

Ládd tehát e' virtusokból
Melly nagyra még fel-mehet,
'S az én kedves fiatskámból
E' világon mi lehet;
De hogy soká ne szenvedgyen,
Akarom, hogy mindgyárt légyen
Generális Feld-Marschal!

45.

De oh tsuda! mi történik?
Egy szép fényes felhőbe¹⁰
Vénus Aszszony meg-jelenik,
Pántzél forog kezébe;
'S mindeneknek tsudájára
Le-hagyittya Énéásra,
'S ilyen szózat hallatik.

46.

Te Ilium maradéka
Vedd e' pántzélt testedre,
Ez Istennek ajándéka,
Gondot visel éltedre;
'S mire lép még Uraságod,
'S melly nagy gazdag lesz Országod,
Meg-mutattya jövendő.¹¹

47.

Csak el-bámul, 's el-rémüle
A nagy Vitéz e' tsudán,
Szive lelke meg-örüle
Aszszony annya jándékán;
'S vallyon mellyik Generális
Nem örülne, hogy ha ő is
Fegyver ellen kaphatna?

48.

Mindgyárt bátrabb 's kevélyebben
Énás magát tartotta,
A' lova is kényesebben
Ugrik, 's tántzol alatta;
Már most nem fél, hogy le-vágják,
'S az ellen, hogy el-ne fogják,
Vett egy Anglus jó futót.

49.

Azon közben egy kortsmához
Ér az egész karaván.¹²
Bé-küld Énás a' Gazdához,
Maga kívül meg-álván;
Veti szemét a' Tzimerre,
Nézi mi van festve erre,
'S hát tsudálva szemléli.

50.

Hogy egy felhőn egy trónusba
Egy halandó ül vala,
'S mint egy Isten Olympusba
Menköveket pök vala;
Két kezébe ki-vont pallos,
'S egy el-lankadt kétfejű sas
Lába alatt nyögdegél.

51.

Láttya miként egy fél Világ
Néki bőven adót hoz,
'S azért viszont ez a' Nagyság
Melly rendessen jutalmaz;
Két ujjával ide s tova¹³
A' levegőt el-oszlattya,
'S azzal mindent ki-fizet.

52.

Láttya miként térdepelnek
A' meg-győzött Nemzetek¹⁴
Ő előtte, 's nagy Fejdelmek
Mint jobbágyi füleltek;
'S miként ő nagy gravitással
Kit kit önnön maga jussal
Kevélyen meg-jándékoz.

53.

Lát egy Királyt hajdon fővel
Mezétláb egy kapuba,
Hogy küszködik a' hideggel,
Még egy magos tornáztba
Egy alatsony Lakatos fi
Kemény szókkal meg-fenyíti,
'S bűneit meg-botsáttya.¹⁵

54.

Lát egy Tsászárt koronázni
Egy Püspöktől pompával,
'S viszont ismét meg-alázni,
'S ki-rugdosni lábával
Koronáját szent fejéből,
Hogy meg-tudja mind ezekből,
Hogy egy földi Isten van.¹⁶

55.

Mind ez alatt írva vala:
„Mindent Isten nevéért
Ád jó szívvvel itt a' Gazda
Holnap ingyen ma pénzért;
Ezt a' házat építette
Szent Péter, és nevezette:
A' Római Pápnál.”

56.

Kerül Énás túl felére,
'S azt is szemmel vizsgálja,
Mit rajzoltat tziemerére,
'S árnélkodva találja:
Hogy túl felől a' kevélység,
Innét pedig a' kegyesség
Van ad vivum le-festve.

57.

Egy nagy szivü férfit szemlél
Leg-előbb is sceptrummal,
Ki tsak azért látszik, hogy él,
Hogy a' Népét sok jóval
Boldogságra segíthesse,
Böls törvénnel vezethesse
Mint az atya fiait.

58.

Láttya miként sok Nemzetek
Vidám szívvvel tódultak
Ő hozzája, 's sok jót vettek,
Bár lábhoz nem borúltak;
Mert ez böls azt általlotta,
'S a' térdeplést meg-tiltotta,
Mondván: Istent illet az.

59.

Láttya miként dirigállya
Böls elmével törvényit,
'S melly helyessen ki-mustrállya
A' sok ingyen evőit;
Tolerántzot hogy taníttya,
'S bigotriát miként hajttya
Távol boldog népétől.

60.

Láttya miként igyekezik
    Őtet Róma gátolni,
'S Béts várába hogy érkezik
    Egy nagy Követ traktálni,
'S mely szép móddal confundálta
A' Követet, 's meg-mutatta,
    Hogy ki légyen egy Tsászár!

61.

Láttya melly nagy kész örömmel
    Tesz eleget mindennek,
'S egy tornázból nyugodt szívvel
    Hogy mutattya Követnek
A' királyok gazdagságát
'S egyetlen egy boldogságát
    A' nép szeretetében.

62.

Mind ez alatt vala írva
    Szép nagy arany betűkkel:
„A'kik ide jönnek sírva,
    Vigasztalva mennek el;
E' nagy házba uralkodik
Lege et Fide, 's nevezik:
    A Római Tsászárnál.”

63.

Azzal Énás a' Gazdának
    Parantsollya, bort adgyon,
Egészségiért Tsászárnak
    Ki ki hármat hadd igyon,
Mondván: „Isten boldogítsa,
Hogy ő is azt mind meg-tartsa,
    A'mi fellyebb van írva.”

Nyoltzadik Könyv

Blumauernél
Kilentzedik

Miként akarta Turnus Hertzeg Énéásnak a' hajóit el-égetni, 's melly nagy
tsuda és véres had támadt végre.

1.

A' még Énás a' kortsmánál
Olvassa a' verseket,
'S a' katonák a' jó bornál
Agyon iszszak eszeket,
Addig Turnust advertállya
Júnó aszszony egyik frajja,¹
Hogy nints otthon Énéás.

2.

Uram! mondja: most készülj el,
Készen vár a' nyereség,
Tsapj reájok bátor szívvél,
Porrá lesz az ellenség;
'S még Énéás érkezhetik,
Addig Népe aprittatik
Ha kívánod kolbásznak.

3.

Hertzeg Turnus egybe bátran
Fel-öltözi fegyverét,
'S még az éjjel láb ujjakon
Meg-indittya a' Népét;
'S hogy a' más rész meg-ne tudja,
Hogy marchiroz, megtiltattya
Ptrüszszentést is halálra.

4.

Mint a' Duna le-folytába
Egyszersmind megy hét felé,
A Tengernek oldalába
Tiz mért földre tsap belé;
Hasonlóképp hét colonba
Akar Turnus a logerba
Sebességgel rohanni.

5.

Szerentsére egy katonát
A' kólika bolygatott,
'S bár mint takargatta magát,
De tsak el-nem alhatott;
Ez a' legény vette észre
Leg-előbb is szerentsére,
Hogy ellenség közelít.

6.

Nosza ő is kólikáját
Féltébe el-felejtí,
Egy araszra tátya száját,
'S a' mint lehet hirdeti:
Uram Isten, itt van rajtunk
Az ellenség, oda vagyunk,
Kellyetek fel rest dögök!

7.

A' lármára az álmokból
Tüstént talpra ugranak
A' Vitézek, 's a' sántzokból
Már az ágyúk szóllanak;
A' minákat meg-eresztik,
'S száz ölnyire fel-vettetik
Körös körül a' földet.

8.

Látván Turnus, hogy előrül
Nem árthat a' logernak,
Mert kartátsal minden felé
Igen rútol puskáznak,
Kerül hátul a' hajókra,
'S parantsolja, hogy azokra
Tüzes bombát hánnyanak.

9.

Vénus mind ezt ablakából
Nézi szive rettegve,
Szalad azzal szobájából
Jupiterhez sietve;
'S nagy lármával a' vén attyát
Meg-szóllittya, hogy leányát
Most szégyenbe ne hadgya.

10.

Nézz le, úgymond, tsak Turnusra,
Az átkozott gaz pogány
Isten botsáss! hajóira
A' fiamnak tüzet hány;
'S a' szemtelen nem gondollya,
Hogy én vagyok Patronája
A' fel-szentelt gallyáknak.

11.

Uram Isten! a' mint látom,
Közel lehet ítélet,
Mindenfelé tapasztalom,
Hogy a' szent hit oda lett!
Szent dolgokat számkivetik,
A tsudákat csak nevetik,
'S mondják: papi hazugság.

12.

Az emberek tán mind vakok,
Már butsúra sem járnak,
Még azt mondgyák a' bolondok,
Jobb ha otthon dolgoznak;
Ez előtt hol aranyokkal
Áldoztak, most garasokkal
Fizetnek a' zsványok.

13.

Azért Uram fenyítésed
Már tovább ne tartóztasd,
'S mendörgéssel Istenséged
A' Világnak meg-mutasd;
'S Turnus Urfit leg-előre
Vélek tanítsd betsületre,
Hogy meg-vonja bagarját.

14.

Jól van! mond Tzevsz, meg-tanitom
'S most mindgyarást érette
Mind Dámákká változtatom²
A' Gallyákat elötte;
'S ha nem szűnik ez után is,
'S meg-égeti ezeket is,
Ördög törje a' nyakát!

15.

Igy is esett tsudájokra,
'S szinte hogy a' bombákat
Vetnék vala a' hajókra,
Hát a' helyett Dámákat³
Látnak, a' kik pukedlikkel
Köszönetnek, 's vádellikkel
Legyezzetik magokat.

16.

Mi az Ördög nagy Tsalfaság,
Mindenfelé kiáltnak,
E' bizonynal babonaság,
'S tüstént futni akarnak;
Hanem Turnus oda vágat,
'S nagy mérgesen kiált haltot,
'S megállította a' Népét.

17.

Mond: eb lelkü kurafiak,
Mit kell látnom tőletek,
Többszer meg ne szaladjatok,
Mert oda lesz fejetek;
Frontot! 's mindgyárt mutassátok
A' Dámáknak, hogy tudgyátok
Attakálni őket is.

18.

Rajta mindgyárt bátor szívvél
Tőlök meg ne jedjete,
Kiki merő hegyes törrel
Az attackhoz kezdjete;
Tudom majd be-fütünk nékik,
Hogy még élnek, nem felejtik
Velünk való hartzolást.

19.

Azzal tüstént rikoltással
A' Dámákra rohannak
'S elől hátul ostromlással
Közikbe bé-rontanak,
'S mind egy lábíg földre verték,
Még ottan is le-szegezték,
Szintugy oda lapultak.

20.

Elég! elég! most az egyszer,
Kiált Turnus a' Népnek,
Másszorra is kell az ember,
Azért tüstént szünjenek.
Mond: eléggé meg-mutatták,
Hogy ő vélek ma a' Dámák
Contentusok lehetnek.

21.

De im, hogy egy kissé szüntek,
Már a Trója Vitézi
A' logerbul ki-ütöttek,
'S kiki nyilát intézi
Egyenessen a' Hertzegre,
Mivel ennek a' fejére
Nagy jutalom vólt téve.

22.

Repitik már a' nyilakat
Turnus felé mérgessen,
Szerentsére egy Strickrockot
Kap, az alá sebessen
Ő is magát el-rejtezi,
'S hogy e' szégyen, azt nem nézi
Tudván, régi praktika.

23.

A' nyil Turnust itt nem érte,
Magát jól el-takará,
Hanem Kapyst ő helyette
Éppen midőn vakará
Az alfelit egy kezével,
Kezét egy nyil nagy erővel
Alfeléhez szegezte.

24.

Turnus, ki most szerentséssen
A' nyilaktól ment maratt,
Ismét talpra nagy mérgessen
Strickrock alól fel-ugrott,
'S mint vad kannak habzik szája,
Ellenségét üzi vágja,
Merre fordul, halált hoz.

25.

Leg-előre Arcens fia⁴
Vesztí el az életét,
Mezentius parittyája⁵
Szét hasíttya a' fejét;
Azért most is sir az annya,
'S Világ végig mindig bánnya,
Hogy a' hartzra ereszté.

26.

Asyl üti Salathielt
Egy tsapással halálra,
Orthygius Zorobábelt
Küldi a' más Világra;
Őtet pedig a' Caeneus,
Akit esmét Hertzeg Turnus
Maga arquebusieroz.

27.

Helenor még egy darabig
Magát bátran forgatta,
Méglen Turnus fejtől talpig
Egy vágással hasíttya;
Sebes Lycust futásába
Éri Turnus, 's haragjába
Által spékli mint nyulat.⁶

28.

Hegyes törén tsak úgy tsügnék
A' Trójai katonák,
Tutzetenkint a' mint sülnék
Nyárson apró madárcák;
Askán Urfit rútúl hajtyák,
Mint lehetett, rakogattyák
Bikatsökkal két oldalt.

29.

Azonközben szerentsére
Énéás is hadjával
Meg-érkezhén, fel-forr vére
'S utat nyit a' kardjával;
Tsikorgattya a' fogait,
Fel-bíztattya Tzigánait,
'S rohan ellenségére.

30.

Mint a' sebes kezü kaszás
Kaszállya a' füveket,
Olly sebessen most Énéás
Üti-le a' fejeket;
Szúrja, vágja a'kit tsak ér.
Mint a' Duna úgy foly a' vér
Ki-fent éles kardjátúl.

31.

Bezzeg már most mind két részről
A' Vitézek hullanak,
'S mint a' legyek a' hidegtől
Lovokrúl úgy potyognak;
'S még sok magát észre veszi,
Már Glotzkával egygyütt eszi
Plutónál a' vatsorát.

32.

Forog Turnus a' tsatába,
'S Antiphatest úgy szúrta
Dárdájával a' gyomrába,⁷
Hogy egyszersmind át-fúrta
A' kappant is, a' kit regvel
Fölöstökölt vig örömmel,
Nem vélvén hogy utolsó.

33.

Látván ezt a' Trójaiak
Mind Turnusra rohannak,
'S kiváltképpen a' Tzigánok
Rútul belé kapkodnak;
Meg-ragadgyák jól üstökbe
Mint a' kutyák bent a' hetzbe
A' bikát a' fülénél.

34.

Tsipeszkednek immár rajta,
Kiáltyák a' Victorját:
Ő is hátra mind fartata
Még a' viznek a' partyát
Nagy nehezen el-érheti,
Hol is addig hánnya veti
Magát, még ki-szabadúl.

35.

Azzal gyorsan a' Tybrisbe
Mint a'villám be-ugrik,
'S mint vadrétze szokott vízbe
Szemek elől el-buvik;
Egyszer egyszer fel-ütötte
Magát, 's ismét el-rejtette,
Még végtére nem látták.

36.

Eddig én is mind követtem,
De hogy uszni nem tudtam,
Tovább őt nem kísérhettem,
'S addig hátra marattam,
Még Blumauer megtalállya,
'S mint ígérte, nem sajnállya
Nékem róla hirt adni.

JEGYZÉSEK

Hatodik könyv

- ¹ Circe egy babonás Aszszony vala.
² Hidalgo egy Spanyol Nemes ember.
³ — — — — — ursi
Saevire — — — *lib. VII. v. 17. seq.*
⁴ — — — quorumque ab stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Aspicit Oceanum, vertique regique videbunt. *lib. VII. v. 99. seq.*
⁵ Tsélsap.
⁶ Ki-herélni.
⁷ Livia a' Király Kissaszszonynak a' neve.
⁸ Hos super advenit Volsca de gente Camilla
— — — — —
Bellatrix — — *lib. VII. v. 803. seq.*

Hetedik könyv

- ¹ Hic tibi certa domus — *lib. VIII. v. 39.*
² Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus
Triginta capitum foetus enixa jacebit
— — — — —
Hic locus urbis erit — *lib. VIII. v. 43. seqq.*
³ Paciferaeque manu ramum praetendit olivae. *lib. VIII. v. 116.*
⁴ At Venus — — —
— — — — —
Vulcanum alloquitur thalamoque haec conjugis aureo
Incipit et dictis divinum adspirat amorem. *lib. VIII. v. 370. seqq.*
⁵ — — — Ille repente
Accepit solitam flammam notusque medullas
Intravit calor et labefacta per ossa cucurrit. *lib. VIII. v. 388. seqq.*
⁶ — — — Ea verba locutus

- Optatos dedit amplexus placidumque petivit
 Conjugis infusus gremio per membra soporem. *lib. VIII. v. 404. seqq.*
- ⁷ Cyclopsok a' Vatikán Mester Legényei.
- ⁸ Arma acri facienda viro. — *lib. VIII. v. 441.*
- ⁹ Pallás Evander királynak a' fia volt.
- ¹⁰ Arma inter nubem caeli in regione serena
 Per sudum rutilare vident et pulsa tonare.
lib. VIII. v. 528. seq.
- ¹¹ Illic res Italas Romanorumque triumphos
 Haud vatum ignarus venturique inscius aevi
 Fecerat ignipotens, illic genus omne futurae
 Stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.
lib. VIII. 626. seqq.
 — — — — et fata nepotum.
lib. VIII. v. 731.
- ¹² Karaván egész sokaságot jelent.
- ¹³ Kereszt hányás.
- ¹⁴ — incedunt victae longo ordine gentes. *lib. VIII. v. 722.*
- ¹⁵ VII. Gergely Pápa.
- ¹⁶ III. Caelestinus Pápa VI. Henrik Tsászárnak.

Nyoltzadik könyv

- ¹ Irim de caelo misit Saturnia Juno
 Audacem ad Turnum. — *lib. IX. v. 2. seq.*
- ² — — — magnique jubebo
 Aequis esse deas. — *lib. IX. v. 101. seq.*
- ³ — — Hinc virgineae, mirabile monstrum,
 — — — —
 Reddunt se totidem facies. — *lib. IX. v. 120. seqq.*
- ⁴ — — genitor quem miserat Arcens.
lib. IX. v. 583.
- ⁵ Stridentem fundam positus Mezentius armis
 Ipse ter adducta circum caput egit habena.
lib. IX. v. 586. seq.
- ⁶ Qualis ubi aut leporem — *lib. IX. v. 563.*
- ⁷ — — stomachoque infixam sub altum
 Pectus abijt, reddit specus atri vulneris undam
 Spumantem et fixo ferrum in pulmone tepescit.
lib. IX. v. 699. seqq.